

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและการพัฒนาอาชีพโดย
ชุมชนจีนยูนนานบ้านสันติชล ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผู้วิจัยได้ศึกษา ค้นคว้า
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวคิดและใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัย ดังนี้
ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

บริบทชุมชนบ้านสันติชล

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

แหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

การพัฒนาอาชีพ

การท่องเที่ยวโดยชุมชน

วัฒนธรรมชุมชน

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บริบทชุมชนบ้านสันติชล

ลักษณะทั่วไปของชุมชน

บ้านสันติชล ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอปาย อยู่ห่างจากตัวอำเภอเมืองปาย
ประมาณ 4.5 กิโลเมตร บนพิกัด MB-374418 มีธรรมชาติ ทิวทัศน์อันสวยงาม ป่าไม้ที่ยังคงความ
อุดมสมบูรณ์ เนื่องจากเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ความหลากหลายทางชีวภาพ (biodiversity) อุดมไป
ด้วยพันธุ์ไม้นานาชนิด รวมถึงสัตว์ปีก แมลง และผีเสื้อที่สวยงาม ซึ่งชาวบ้านใช้ไม้จากป่าแห่งนี้ทำ
ที่อยู่อาศัยและใช้สอยในด้านต่าง ๆ สมุนไพรจากป่าใช้ในการรักษาโรค นอกจากธรรมชาติที่
สวยงามแล้ว วิถีชีวิตของชนชาวจีนยูนนานก็น่าสนใจ โดยมีอาณาเขตติดต่อ กับพื้นที่ต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ หมู่บ้านหมอแปง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ทิศใต้ ติดต่อกับ เขตอนุรักษ์ป่าหนองกระติง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ บ้านน้ำฮู อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ เขตอนุรักษ์ป่าดอยจิกจ้อง

บ้านสันติชลตั้งอยู่บนที่ราบเชิงเขา มีพื้นที่ประมาณ 1.8 ตารางกิโลเมตร มีลำน้ำห้วยก้อนและลำห้วยป่าเป่า ล้อมรอบ ลักษณะดินเป็นดินแดงมีความเหนียวในบางพื้นที่และบางพื้นที่เป็นดินดำร่วนซุยซึ่งเหมาะแก่การทำการเกษตร พื้นที่เกษตรภายในหมู่บ้านมีทั้งหมด 800 ไร่ ด้านหลังของหมู่บ้านเป็นเนินเขาอันอุดมสมบูรณ์ เป็นต้นกำเนิดของต้นน้ำและความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งชาวบ้านได้ใช้ผืนป่าแห่งนี้ในการหาของป่าเพื่อการดำรงชีวิต

สภาพพื้นที่ที่เหมาะสม ส่งผลให้อาชีพของคนในชุมชนบ้านสันติชล ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม พืชเศรษฐกิจที่สำคัญได้แก่ ลิ้นจี่ ส้ม ลำไย ลูกท้อ ข้าว กระเทียม ถั่วเหลือง ข้าวโพด ส่วนสัตว์เลี้ยงที่สำคัญได้แก่ หมู และไก่กระดุกดำ นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มอาชีพเสริมต่าง ๆ คือ กลุ่มคนเลี้ยงไก่กระดุกดำ สำหรับใช้จำหน่ายให้ร้านอาหารจีนยูนนานของชุมชน กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพและกลุ่มเย็บปักถักร้อย ทำของที่ระลึก (ทำเฉพาะช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวของอำเภอปาย คือ ช่วงฤดูหนาว)

เส้นทางคมนาคม

การเดินทางเข้าสู่หมู่บ้านสันติชลค่อนข้างสะดวกสบายเนื่องจากอยู่ใกล้กับตัวอำเภอปาย เส้นทางเข้าสู่บ้านสันติชลเป็นถนนคอนกรีตขนาด 2 ช่องจราจร ซึ่งสามารถเดินทางเข้าสู่ตัวหมู่บ้านได้ 3 เส้นทาง คือ

เส้นทางที่ 1 จากทางหลวงหมายเลข 1095 สายแม่มาลัย – ปาย ผ่านมาถึงทางแยกเลี้ยงเมืองเลยสะพานบ้านทุ่งแกง เลี้ยวซ้ายเข้าสู่เส้นทางเลี้ยงเมืองประมาณ 3 กิโลเมตรแล้วซ้ายเข้าทางเข้าบ้านน้ำฮูอีกประมาณ 2.5 กิโลเมตร ซึ่งจะมีป้ายบอกเส้นทางด้านซ้ายมือตรงขึ้นไปจนผ่านวัดน้ำฮูแล้วตรงขึ้นไปจนถึงป้ายบ้านใหม่สหสัมพันธ์แล้วเลี้ยวซ้ายข้ามสะพานก็จะถึงหมู่บ้านสันติชล

เส้นทางที่ 2 จากทางหลวงหมายเลข 1095 ผ่านตัวอำเภอปาย ผ่านค่ายทหารร้อย 7 พัน 5 เลี้ยวเข้าทางด้านซ้ายมือเส้นทางเข้าสู่โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ที่ 22 ประมาณ 6 กิโลเมตรโดยเส้นทางจะผ่านโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ที่ 22 เข้าสู่หมู่บ้านหมอแปง เข้าวัดหมอแปงตรงมุมตรงข้ามกำแพงวัด จะเจอทางเข้าด้านซ้ายมือ เลี้ยวซ้ายเข้าไปแล้วตรงไปจนถึงบ้านใหม่สหสัมพันธ์ผ่านออกมาจนถึงด้านหน้าหมู่บ้าน จะพบหมู่บ้านสันติชลอยู่ทางด้านขวามือ

เส้นทางที่ 3 จากตัวเมืองผ่านโรงพยาบาลอำเภอปาย ตรงขึ้นมาจะผ่านหมู่บ้านห้วยนาถึงสี่แยกถนนเลี้ยงเมืองให้ตรงไป ผ่านเข้าหมู่บ้านน้ำฮูตรงขึ้นไปเรื่อย ๆ จนถึงหมู่บ้านสันติชลโดยระยะทางประมาณ 4.5 กิโลเมตร

ประชากร

จากการสำรวจครั้งล่าสุดเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ.2548 (พิสมัย หล่ออริยวัฒน์และคณะ, 2552) ใช้การเดินเท้าสำรวจและถ่ายรูปเป็นรายครอบครัวเพื่อเป็นหลักฐาน พบว่ามีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 1,071 คน แยกเป็นเพศชายจำนวน 529 คน เพศหญิงจำนวน 542 คนและมีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 190 ครัวเรือน นอกจากนี้ยังสามารถแยกตามทะเบียนบ้านได้ดังนี้ ตร.14 มีสัญชาติไทยจำนวน 264 คน ตร.13 ไม่ได้รับสัญชาติไทย จำนวน 807 คน จำแนกได้ดังนี้

ตารางที่ 1 จำนวนประชากรและครัวเรือนบ้านสันติชล

บ้านสันติชล	จำนวนประชากร		รวม
	ชาย	หญิง	
จำนวนประชากร	529	542	-
มีสัญชาติไทย (ตร.14)	-	-	264
ไม่มีสัญชาติไทย (ตร.13)	-	-	807
โดยแยกเป็น			
- จีนฮ่ออิสระ			338
- อดีตทหารจีน			
คณะชาติ			48
- บัตรชุมชนพื้นที่สูง			284
- ผู้ไม่มีหลักฐาน			137
รวม			1,071

การศึกษา

ภายในหมู่บ้านมีเฉพาะโรงเรียนจีน เปิดสอนวันจันทร์ – วันเสาร์ หยุดวันอาทิตย์ มีจำนวนนักเรียนทั้งสิ้น 272 คน ครูจำนวน 10 คน เปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 ภาษาที่ใช้ในการสอนได้แก่ ภาษาจีนกลางและภาษาอังกฤษ (สอนเฉพาะการสนทนาชั้นละ 1 วัน) วิชาที่สอนได้แก่ วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ สังคมศึกษา ส่วนการเรียนภาษาไทย เด็กทุกคนในหมู่บ้านจะได้เรียนหนังสือไทย จากคำบอกเล่าของ ผู้นำชุมชนบ้านสันติชลที่ว่า “เยาวชนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านจบการศึกษาตั้งแต่ระดับประถมศึกษาปีที่ 6 และมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยกระจายเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ ดังนี้ โรงเรียนบ้านใหม่สหสัมพันธ์ โรงเรียนบ้านน้ำฮู

โรงเรียนอนุบาลปาย และ โรงเรียนปายวิทยาคาร ที่สำคัญนักเรียนส่วนใหญ่สามารถสื่อสารได้ 2 ภาษา คือ ภาษาไทยและภาษาจีนซึ่งเป็นข้อได้เปรียบของเยาวชนในหมู่บ้านสันติชลเมื่อเทียบกับเด็กนักเรียนทั่วไปในตัวอำเภอปาย” (บุญหล่อ หล่ออริยวัฒน์, มกราคม 2553)

การสาธารณสุข

ด้านการสาธารณสุขบ้านสันติชล อยู่ในเขตรับผิดชอบของโรงพยาบาลปาย เนื่องจากตั้งอยู่ในเขตตำบลเวียงใต้ ระยะเวลาการเดินทางไปโรงพยาบาลประมาณ 5 – 10 นาทีเท่านั้น ทั้งนี้โรคที่พบบ่อยๆ ในชุมชน ได้แก่ โรคระบบทางเดินหายใจ ส่วนกลุ่มผู้สูงอายุขึ้นมักพบว่าเพศชายและเพศหญิงมีความดันโลหิตสูงและไขมันในเส้นเลือดสูง เนื่องมาจากอาหารที่บริโภคส่วนใหญ่มีไขมันอิ่มตัวสูง จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่าแนวโน้มเพศชายจะป่วยเป็นโรคระบบทางเดินหายใจมากขึ้นในอนาคตเนื่องจากร้อยละ 80 เป็นผู้สูบบุหรี่

สาธารณูปโภคพื้นฐาน

สาธารณูปโภคพื้นฐานในหมู่บ้าน มีถนนเป็นถนนคอนกรีตตลอดทั้งสายทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน การสื่อสาร มีโทรศัพท์สาธารณะ 1 หมายเลข และโทรศัพท์บ้าน 15 เลขหมาย นอกจากนี้ก็มีโทรศัพท์เคลื่อนที่และหอกระจายข่าวหมู่บ้าน 1 แห่ง ครอบครัวโดยส่วนใหญ่มีโทรทัศน์และเครื่องเสียงใช้ แต่จากการลงพื้นที่สำรวจในช่วงฤดูฝนพบว่าทุกครัวเรือนมีไฟฟ้าทุกครัวเรือน แต่มีปัญหาหากระแสไฟฟ้าดับและตกบ่อยครั้ง ส่วนระบบประปาเป็นประปาหมู่บ้าน โดยชุมชนร่วมกันจัดสร้างขึ้นมา อาศัยน้ำจากลำห้วยม่วงก้อนที่ไหลผ่านชุมชน

ศาสนาและความเชื่อ

ชาวบ้านสันติชลส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธนิกายหินยาน คือ นับถือเทพเจ้า โดยศาลเจ้าพ่อ 1 แห่ง ศาลเจ้าเมือง 1 แห่ง และมีการนับถือพุทธศาสนานิกายมหายาน ในหมู่บ้านมีสำนักสงฆ์ 1 แห่ง และที่เหลือนับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ มีโบสถ์ 1 แห่ง นอกจากนี้ชาวบ้านร้อยละ 80 มีความเชื่อในการนับถือบรรพบุรุษและการกตัญญูต่อบรรพบุรุษ ดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีศพ งานแต่งงาน ตรุษจีน เชนเม้ง ไหว้พระจันทร์ ไหว้เจ้า พิธีกรรมเหล่านี้จะทำโดยหมอผี (เมี้ยวถี)

สภาพทางการปกครองชุมชน

จากการสัมภาษณ์กับผู้นำคนปัจจุบัน คุณบุญหล่อ หล่ออริยวัฒน์ และชาวบ้านในชุมชนพบว่า ชาวชุมชนบ้านสันติชลมีความเชื่อมั่นและปฏิบัติตามคำสั่งของผู้นำชุมชนอย่างเคร่งครัด เพราะถือว่าผู้นำได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษที่นำพวกเขาเหล่านั้นเข้ามาสู่ประเทศไทยและนอกจากนี้ยังเชื่อว่าจะนำพาชีวิตตนเองและครอบครัวก้าวสู่ชีวิตที่ดีขึ้นตามลำดับซึ่ง นอกจากนี้คุณบุญหล่อยังบอกว่าเหตุที่ต้องมีผู้นำชุมชนนั้นเนื่องจาก “บ้านสันติชลนี้เป็นหมู่บ้านบริวารมีความแตกต่างทางวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ชาวบ้านจึงเลือกผู้นำชุมชน (อยู่ข้าง) ตัวเองขึ้นมา เพื่อเป็นตัวแทนติดต่อกับหน่วยงานภายนอกและปกครองลูกบ้าน ผมเองก็ดำรงสถานภาพนี้ตั้งแต่เดือนกันยายน พ.ศ.2545” (บุญหล่อ หล่ออริยวัฒน์, มีนาคม 2553) นอกจากนี้ จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า เมื่อมีเหตุการณ์ไม่ปกติ เกิดขึ้นในชุมชน เช่น เรื่องเยาวชน โคนดาร์จจับข้อหาไม่มีบัตรประจำตัวประชาชนหรือข้อพิพาทระหว่าง คนในชุมชนกับหน่วยงานทางราชการ ไม่ว่าจะเป็นเวลาใดก็ตาม ชาวบ้านจะแจ้งให้ผู้นำรับทราบและท่านผู้นำก็จะรีบดำเนินการให้ทันทีและเหตุการณ์จะจบลงอย่างเรียบร้อยในทุกครั้ง คุณบุญหล่อ หล่ออริยวัฒน์ จึงเป็นที่เคารพนับถืออย่างมากในชุมชน

นอกจากจะมีผู้นำชุมชนแล้วยังมีผู้ใหญ่บ้านที่ได้รับการแต่งตั้งตามกฎหมาย คือ นายเสี่ยม วงศ์หล้า อายุ 43 ปี ลำดับผู้นำตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แบ่งเป็น 3 รุ่น คือรุ่นที่ 1 นายสาม ล่อจ่า (บุตรชายคนโตของนายเลาล่อ ล่อจ่า) หลังจากเป็นผู้นำได้ 2 ปีก็แต่งงานและย้ายไปอยู่ที่อื่น รุ่นที่ 2 นายเหาะ แซ่ฉา เสียชีวิตในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2545 และรุ่นที่ 3 นายบุญหล่อ หล่ออริยวัฒน์ เป็นผู้นำหมู่บ้านตั้งแต่เดือนกันยายน พ.ศ.2545 – ปัจจุบัน นอกจากนี้ผู้ช่วยและตำแหน่งอื่น ๆ ได้แก่ ผู้ช่วยผู้นำ เจริญญิกหมู่บ้าน หัวหน้ากลุ่มเยาวชน ผู้นำด้านพิธีกรรมต่าง ๆ (เมืงวดี) ที่ปรึกษาอาวุโสหมู่บ้าน นายสังคย แซ่ช่างและครูใหญ่โรงเรียนจีนประจำชุมชน

ภายในหมู่บ้านมีการแบ่งเขตดูแล โดยแบ่งออกเป็น 10 กลุ่ม แต่ละกลุ่มจะเลือกหัวหน้าขึ้นมาดูแลตนเอง

กฎระเบียบของชุมชน

ภายหลังการปราบปรามยาเสพติดให้หมดสิ้นไป เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยง่ายต่อการดูแลหมู่บ้าน คนในชุมชนร่วมกับหน่วยทหารชุดประจำการหมู่บ้านในขณะนั้น ได้ร่วมกันทำประชาคมหมู่บ้านและตั้งกฎระเบียบหมู่บ้านขึ้นมาเมื่อวันที่ 30 เมษายน พ.ศ.2547 ดังนี้ (พิสมัย หล่ออริยวัฒน์และคณะ, 2552)

1. คนต่างถิ่นมาพักบ้านใคร ให้เจ้าของบ้านรับผิดชอบและแจ้งหัวหน้ากลุ่มบ้านและลงบันทึกไว้ ถ้ามีปัญหาใดๆ เกิดขึ้นให้เจ้าบ้านนั้นรับผิดชอบ โดยเฉพาะถ้าเกิดคดีเกี่ยวกับอาวุธ ผิดกฎหมายหรือยาเสพติด เจ้าบ้านที่ให้คนนั้น ๆ มาพักค้างต้องย้ายออกจากหมู่บ้านทั้งครอบครัว
2. ผู้ที่ไม่มีหลักฐานประจำตัวใดๆ หรือมีบัตรแต่ไม่อนุญาตให้ออกนอกเขตอย่างถูกต้อง ไม่อนุญาตให้มาพักค้างในหมู่บ้านไม่ว่าจะเป็นญาติของใครก็ตาม
3. ผู้ที่ต้องการย้ายครอบครัวมาอาศัยในหมู่บ้านสันติชล ไม่ว่าจะเป็นญาติใครต้องมีคนรับรอง 3 ครอบครัวและเสียเงินให้หมู่บ้านเป็นจำนวน 5,000 บาทเพื่อเป็นค่าบำรุงหมู่บ้าน เพราะที่ผ่านมาสาธารณูปโภคเกิดจากน้ำพักน้ำแรงของคนในชุมชนและทั้ง 3 ครอบครัวจะต้องช่วยเหลือความประพฤติของครอบครัวที่มาอยู่ใหม่ เมื่อทำผิดกฎหมายต้องมาแจ้งกรรมการหมู่บ้านทันที ถ้าไม่แจ้งและทางคณะกรรมการสืบทราบเอง ทั้ง 3 ครอบครัวและครอบครัวที่มาใหม่จะต้องถูกนำส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย และครอบครัวต้องถูกไล่ออกจากหมู่บ้านทันทีและถ้าคดีนั้นเกี่ยวข้องกับยาเสพติดจะทำการยึดทรัพย์สินทั้งหมดด้วย
4. หากกรณีตรวจพบคนในครอบครัวติดยาเสพติดให้แจ้งคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อส่งไปบำบัด ถ้าไม่ยอมรับการบำบัดต้องถูกส่งตัวไปดำเนินการตามกฎหมาย หากพบว่าหัวหน้าครอบครัวติดยาเสพติดเอง จะให้โอกาสบำบัดรักษา ถ้าไม่เลิก จะไล่ออกจากหมู่บ้านทั้งครอบครัวแต่ไม่ยึดทรัพย์สิน
5. หากมีการทะเลาะวิวาท ทำลายทรัพย์สินที่เป็นสิ่งสาธารณะในหมู่บ้านหรือประพฤติดนไม่เหมาะสม ต้องชดใช้ค่าเสียหาย ถ้าไม่จ่ายจะต้องถูกส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย แต่มีการคาดโทษไว้ ถ้าเกิดเหตุทำนองเดียวกัน 3 ครั้ง ทางหมู่บ้านจะให้ลงประชามติพิจารณาโทษว่าเห็นควรให้อยู่ในหมู่บ้านต่อไปหรือไม่ ถ้ามีมติไม่ให้อยู่ต้องออกจากหมู่บ้านแต่จะไม่ยึดทรัพย์สิน
6. ทุกครั้งที่มีการประชุมหมู่บ้านแต่ละครอบครัวต้องส่งตัวแทนเข้าร่วมประชุมบ้านละ 1 คน ถ้าไม่เข้าร่วมประชุมต้องเสียค่าปรับครั้งละ 100 บาท ถ้าไม่มีเงินค่าปรับต้องทำงานให้หมู่บ้าน 1 แรงงานหัวหน้ากลุ่มบ้านต้องตรวจรายชื่อลูกบ้านทุกครั้งเวลาประชุม
7. กรณีเกณฑ์แรงงานทำงานเพื่อส่วนรวม ซึ่งแบ่งตามกลุ่มบ้าน ให้หัวหน้ากลุ่มคุมกำลังคนมาทำงาน ตามที่ได้รับมอบหมาย ครอบครัวละ 1 คน ถ้าครอบครัวนั้นมาไม่ได้จะจ้างแรงงานมาทำแทนหรือจ่ายเป็นค่าแรงจำนวน 100 บาทแทนและให้หัวหน้ากลุ่มนำเงินนั้นมาส่งที่เหรียญหมู่บ้าน
8. หากมีความจำเป็นต้องออกนอกพื้นที่ ขอให้ทำตามกฎหมายกำหนด ถ้าไม่ทำเวลามีปัญหาจะไม่มีใครไปช่วยเหลือ

9. กรณีมีคนตายต้องมาแจ้งที่ผู้นำหมู่บ้านภายใน 24 ชั่วโมงและถ้าครอบครัวต้องแจ้งภายใน 15 วันตามกฎหมายกำหนด จะได้ไปแจ้งที่ว่าการอำเภอต่อไป

10. บ้านที่อยู่อาศัยที่สร้างจากเงินบริจาคของมูลนิธิคนจีนโพ้นทะเล (ไต้หวัน) ถ้าเจ้าบ้านขายต้องคืนเงินให้หมู่บ้าน ซึ่งบ้านแต่ละรุ่นจำนวนไม่เท่ากัน (บ้านที่อยู่ที่เหรียญก) ให้คืนเงินเฉพาะครั้งแรกเท่านั้น

ความเป็นมาของชุมชนบ้านสันติชล

จากเอกสารงานวิจัยของพิสมัย หล่ออริยวัฒน์และคณะ (2552) สรุปความเป็นมาได้ว่า หลังจากที่เกิดกองพล 93 เดินทางเข้ามายังจังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้มีการตั้งถิ่นฐานในปี พ.ศ. 2518 โดยคนจีนชื่อนาย เล่าล่อ ล่อจ่า (อดีตกองพล 93) มาจากบ้านคอยผีหลู หมู่ที่ 9 ตำบลแม่นาเติง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ต้องการมาหาทำเลที่ตั้งบ้านแห่งใหม่ หลังจากที่ได้ส่งบุตรทั้ง 3 คน มาเรียนหนังสือที่ตัวอำเภอปาย แต่บุตรไม่ยอมเรียนถ้าบิดามารดาไม่ย้ายมาอยู่ด้วย

ดังนั้น นายเล่าล่อและครอบครัวทั้งหมดจึงย้ายจากบ้านผีหลู มาเข้าบ้านอยู่ใกล้ ๆ มัสยิดในอำเภอปายอยู่ แต่วิถีชีวิตเดิมที่ผูกพันกับการเกษตร จึงต้องหาทำเลที่ตั้งอันเหมาะกับการทำเกษตร นายเล่าล่อจึงไปปรึกษาเพื่อนคนจีนที่อพยพมาจากเมืองจีนด้วยกันซึ่งได้แต่งงานกับชาวเขาเผ่าละหู่ที่บ้านหมอบาง หมู่ที่ 4 ตำบลแม่นาเติง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ทั้งสองได้เดินสำรวจทำเลที่ตั้งบ้านใหม่จนมาถึงลำห้วยม่วงก้อน โดยด้านหน้าเป็นแม่น้ำและด้านหลังเป็นภูเขาตรงกับหลักฟ่งซุ่ย นายเล่าล่อจึงชักชวนคนจีนครอบครัวอื่นให้ย้ายมาอยู่ด้วยกันมากขึ้นเรื่อย ๆ ในขณะนั้นภายในชุมชนมีการปลูกข้าวและข้าวโพดเป็นหลักแต่นายเล่าล่อเห็นว่าการปลูกข้าวโพดและข้าวไม่อาจนารายได้ที่เพียงพอมาสู่ครอบครัวได้ จึงคิดทำสวนลิ้นจี่ขึ้น จึงซื้อกล้าพันธุ์มาจากชุมชนชาวจีนยูนนานบ้านยาง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อเพื่อนบ้านเห็นว่าลิ้นจี่ขายได้ราคาดี จึงทำให้ครอบครัวอื่น ๆ ปลูกตาม ตั้งแต่นั้นมาบ้านสันติชล กลายเป็นแหล่งปลูกลิ้นจี่มากที่สุดในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ภายหลัง บ้านน้ำฮู้อู้อิซอ แยกเป็นหมู่ 7 ตำบลเวียงใต้ และเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น บ้านใหม่สหสัมพันธ์ ในปี พ.ศ.2535 พันเอกปัญญา เทพวัลย์ ผู้บังคับการกองพันทหารราบที่ 5 กรมทหารราบที่ 7 ร่วมกับทหารในหน่วยงานและชาวบ้านในหมู่บ้านช่วยกันพัฒนาหมู่บ้าน ทำระบบประปาภูเขาและเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านใหม่เป็น บ้านสันติชล มีความหมายว่า แม่น้ำแห่งสันติ ตามทำเลที่ตั้งของหมู่บ้าน เดิมชื่อของหมู่บ้านสันติชลคือ บ้านน้ำฮู้อู้อิซอ (หนึ่งผู้ชวน)

ปัจจุบันหมู่บ้านสันติชล ตั้งอยู่ หมู่ที่ 5 ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน แต่เดิมเป็นหมู่บ้านบริวารของบ้านน้ำฮู้อู้อิซอ ประชากรร้อยละ 90 เป็นชาวจีนอพยพ อีกร้อยละ 10 เป็น

ชนเผ่าลีซู ก่อนปี พ.ศ.2545 บ้านสันติชลเป็นหมู่บ้านปิดที่ใครต่อใครไม่อยากเดินทางเข้ามา เพราะปัญหายาเสพติดที่มีความรุนแรง รายได้ของชาวบ้านส่วนใหญ่มาจากการค้ายาเสพติด ชุมชนถูกตำรวจและทหารเข้าปรามอย่างหนัก จนกระทั่งมีการปราบปรามครั้งใหญ่เป็นผลให้จำนวนผู้ค้ายาเสพติดลดลงอย่างมากจนถึงปัจจุบัน

หลังจากสถานการณ์การปราบปรามยาเสพติดได้เบาบางลง ด้วยการดูแลเอาใจใส่จากทางเจ้าหน้าที่และผู้นำชุมชน นำโดยคุณบุญหล่อ หล่ออริยวัฒน์ (ผู้นำชุมชนปัจจุบัน) พร้อม ๆ กับการได้รับสัญชาติไทยของคนในชุมชน บ้านสันติชลจึงได้เปิดตัวสู่สังคมภายนอกอย่างสมบูรณ์ด้วยการชูประเด็นเรื่องวัฒนธรรม วิถีชีวิตการดำเนินชีวิตของชาวจีนยูนนานสู่การท่องเที่ยว เกิดร้านอาหารจีนยูนนาน มีร้านขายของที่เป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนจากฝีมือคนท้องถิ่น ภาพความสวยงามของทัศนียภาพ จนกลายเป็นสถานที่ถ่ายทำภาพยนตร์หลายเรื่อง ทำให้ปัจจุบันบ้านสันติชลเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงไปทั่วประเทศ จำนวนนักท่องเที่ยวหลั่งไหลเข้ามาเที่ยวชมบ้านดิน รับประทานอาหารจีนยูนนาน จนถูกกล่าวขานว่า เมื่อมาถึงอำเภอปาย ไม่ได้มาบ้านสันติชล เหมือนมาไม่ถึงอำเภอปาย เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปคนชุมชนจึงต้องปรับเปลี่ยนตนเอง ทุกคนต่างเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวที่เป็นโอกาสของชุมชน ทดแทนรายได้จากการค้ายาเสพติดที่ผ่านมาในอดีต เกิดการรวมกลุ่มด้านอาชีพ เช่น การรวมกลุ่มทำร้านอาหารจีนยูนนาน หรือกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การขายของที่ระลึก ร้านขายของชำ ร้านขายชา ในส่วนของเยาวชนมีรายได้จากการเก็บค่าบริการ ไก่ชิงช้า คนละ 25 บาทจากนักท่องเที่ยว

ในปี พ.ศ.2545 ชุมชนจีนยูนนานบ้านสันติชลได้เปิดตัวสู่สังคมภายนอกอย่างภาคภูมิใจ กลายเป็นหมู่บ้านปลอดยาเสพติด ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองและยังชีพด้วยการเกษตรและการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้อย่างเต็มภาคภูมิ

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนจะเป็นสถานที่ใด ๆ ที่จัดขึ้นมา เพื่อให้ประชาชนได้เข้าไปศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง เช่น โรงเรียน ห้องสมุด ล้วนเป็นศูนย์การเรียนรู้ได้ทั้งสิ้น การเรียนรู้ของบุคคลจากศูนย์การเรียนรู้ชุมชนถือได้ว่าเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีการเรียนรู้ทุกรูปแบบเกิดขึ้น ประชาชนสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย

ความหมายของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

นักวิชาการหลายท่านให้ความหมายของศูนย์การเรียนรู้ไว้หลายทัศนะ ดังนี้

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2540) ได้ให้ความหมายของศูนย์การเรียนรู้ว่า หมายถึง ศูนย์รวมการจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อกระจายโอกาสทางการทางการศึกษาแก่ประชาชน ให้กว้างขวางทั่วถึงและครอบคลุมทุกพื้นที่ตลอดจนเป็นแหล่งบริการชุมชนในการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน กลมกลืนกับวิถีชีวิตของชุมชน ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ในยุคโลกาภิวัตน์ เพื่อก่อให้เกิดสังคมการเรียนรู้ และการพึ่งตนเอง รวมทั้งเสริมสร้างวิถี ชีวิตที่เป็น ประชาธิปไตย

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2523) ได้ให้ความหมายไว้ว่า คือ สถานศึกษาที่เปิดโอกาสให้ บุคคลในหมู่บ้านเข้าศึกษาหาความรู้ได้ตลอดเวลา โดยมีครูเป็นผู้ประสานงานและให้คำปรึกษาการ จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้

Ivan Ilich (อ้างในสุนีย์ มหาอำมพรพฤกษ์, 2540) ได้เรียกร้องให้เลิกระบบ โรงเรียน เสนอแนวคิดให้จัดในลักษณะศูนย์การเรียนรู้ (learning centre) สำหรับบุคคลทุกเพศทุกวัย ใคร อยากรจะมาเรียนเรื่องอะไร หรือมาเรียนตอนไหนก็ได้โดยจัดสื่อและสิ่งสนับสนุนการเรียนไว้ให้ ใช้ เทคโนโลยีเข้าช่วยให้มากขึ้น ผู้เรียนสามารถเรียนได้ด้วยตนเอง ข่ายการเรียนรู้ตามทัศนะของอิลลิช ประกอบด้วย 1) การแลกเปลี่ยนทักษะและความรู้ซึ่งกันและกัน 2) การรวมกลุ่มผู้ที่สนใจจะเรียนสิ่ง ที่เหมือน ๆ กัน และ 3) แสวงหาความรู้จากวัสดุ หรือบุคลากรที่มีความชำนาญในเรื่องนั้น ๆ

ดังนั้นสรุปความหมายของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ได้ว่า ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเป็น ศูนย์กลางการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับคนในชุมชนและผู้ที่สนใจ เป็น สถานที่ที่เสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ ถ่ายทอดแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ วิทยาการ ตลอดจนภูมิ ปัญญาของชุมชน อีกทั้งยังเป็นแหล่งบริการชุมชนในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับ ความ ต้องการของประชาชน โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของคนในชุมชน ให้ทันกับการ เปลี่ยนแปลงของสังคม ก่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้และมุ่งการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเอง

ประเภทของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

สามารถจำแนกรูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนประเภทต่าง ๆ กรมการปกครองส่วน ท้องถิ่น (2552) ให้ไว้ได้ ดังนี้

1. ห้องแสดงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

เป็นส่วนที่แสดงถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปะ จารีต ประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญา ท้องถิ่นที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งมีอัตลักษณ์และความเชื่อประเพณีเป็นของท้องถิ่น

ซึ่งห้องแสดงวัฒนธรรมมีการจัดแสดง เครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิต และวัฒนธรรมเครื่องแต่งกาย เป็นต้น

2. ห้องอินเทอร์เน็ตชุมชน

เป็นส่วนที่ส่งเสริมการเรียนรู้เท่าทันโลกของเทคโนโลยีที่ไร้พรมแดน และเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้าถึงเทคโนโลยี และจัดบริการสืบค้นเฉพาะที่เป็นความรู้ที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาการเรียนรู้

3. ห้องวิชาการชุมชน

เป็นสถานที่จัดประชุมสัมมนา ฝึกอบรมหัวข้อต่างๆ เช่น เรื่องภาษา การเลี้ยงลูก แนวทางการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา มุมพัฒนาการศึกษาด้วยตนเอง เช่น มุมสายสามัญของการศึกษานอกโรงเรียน

4. ห้องเรียนรู้กลุ่มอาชีพชุมชน

เป็นส่วนเผยแพร่ผลงานกลุ่มอาชีพ การดำเนินงาน การรวมกลุ่ม การฝึกและพัฒนาอาชีพ และเป็นการเปิดโอกาสทางการตลาดของกลุ่มอาชีพในชุมชน จะได้สัมผัสกับการทำงานกลุ่มอาชีพอย่างแท้จริง

5. ร้านค้าชุมชน

เป็นส่วนส่งเสริมการเรียนรู้การดำเนินเชิงธุรกิจร่วมกัน เพื่อการพัฒนาก้าวไปเป็นรูปแบบของสหกรณ์ชุมชน และวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนเน้นการเชื่อมโยงเครือข่ายการผลิตจากชุมชน และดำเนินการตลาดร่วมกับชุมชน

6. ลานกิจกรรมชุมชน

เป็นสถานที่ช่วยเสริมสร้างพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน ให้มีในการทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกัน บริการเครื่องเล่นสำหรับเด็ก มีการจัดกิจกรรมเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ และสานสายใยครอบครัว เช่น กิจกรรมศิลปะ การร้องเพลง การเล่นเกมต่าง ๆ เวทีสำหรับปราชญ์ชุมชนคนเด่นคนดังมาแสดงให้ชุมชนทราบถึงความสามารถ

7. ห้องสมุดชุมชน/ห้องสมุดประชาชน

เป็นรูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนประเภทหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนตำบล ได้มีการถ่ายโอนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้รับผิดชอบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนประเภทนี้ ให้บริการหนังสือทุกประเภทตั้งแต่พัฒนาการของเด็กเล็ก เยาวชนผู้สนใจเฉพาะด้าน และมีบริการสื่อวารสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่มีความทันสมัย

8. ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชน

เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนอีกประเภทหนึ่งที่ได้มีการถ่ายโอนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินงาน เป็นที่ให้ประชาชนได้รับทราบข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ ส่งเสริมการอ่านหนังสือและป้องกันการลืมนั่งสือ รวมทั้งเพื่อสร้างนิสัยรักการอ่านหนังสือของประชาชน

การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2540) กล่าวถึง การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนจะต้องดำเนินการดังนี้

1. องค์การบริหารส่วนตำบลร่วมกับเจ้าหน้าที่ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ จัดหาสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับกิจกรรมการศึกษา เพื่อที่จะประกาศจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนต่อไป
2. องค์การบริหารส่วนตำบลดำเนินการคัดเลือกคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนซึ่งประกอบด้วยคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลและบุคคลอื่น ๆ ที่เหมาะสมตามจำนวนที่ได้มีการตกลงกัน
3. องค์การบริหารส่วนตำบลร่วมกับศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ คัดเลือกครูศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ตามคุณสมบัติที่กำหนดเพื่อให้มาทำหน้าที่ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่ตั้งขึ้น
4. ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนร่วมกับคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนวางแผนการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนยึดหลักการให้ชุมชนเป็นฐานในการจัดการศึกษาของชุมชน

กิจกรรมในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

การจัดกิจกรรมการศึกษาในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน มุ่งเน้นให้ประชาชนในตำบลเกิดการเรียนรู้ทั้งแบบที่เป็นทางการและแบบที่ไม่เป็นทางการ ชุมชนสามารถสร้างสรรค์กิจกรรมของตนและโดยการสนับสนุนของกรมการศึกษานอกโรงเรียนด้วยกิจกรรม ดังต่อไปนี้

1. การศึกษาขั้นพื้นฐานสายสามัญ ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยมีหลักสูตรสำหรับประชาชนทั่วไป หลักสูตรสำหรับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะและกลุ่มผู้นำชุมชน สามารถเชื่อมต่อการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยได้
2. การศึกษาอาชีพ จัดในรูปหลักสูตรวิชาชีพระยะสั้น หลักสูตรประกาศนียบัตรอาชีพ (ปอ.) และหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ทางไกลเป็นการพัฒนาทักษะและความสามารถทางด้านอาชีพของประชาชนเพื่อให้สามารถสร้างงานเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจชุมชนได้

3. การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นการให้บริการความรู้และข่าวสารข้อมูลในรูปแบบต่าง ๆ ที่ประชาชนสามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา เช่น ห้องสมุดประชาชน นิทรรศการ รายการวิทยุและโทรทัศน์ เป็นต้น

4. การส่งเสริมการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นการจัดกิจกรรมที่ช่วยให้นักเรียนในโรงเรียนได้เรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เช่น การเรียนรู้จากรายการโทรทัศน์ผ่านดาวเทียม การดูนิทรรศการทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

5. กิจกรรมนันทนาการ เป็นการพัฒนาทางด้านสุขภาพอนามัยและจิตใจ เช่น กีฬา การออกกำลังกาย การร้องเพลง การวาดรูป การเล่นเกมและการละเล่นต่าง ๆ ของชุมชน

6. กิจกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยเฉพาะการจัดกลุ่มสนใจเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ ที่จะเป็นประโยชน์แก่บุคคลต่าง ๆ เช่น สตรีแม่บ้าน ผู้สูงอายุ เด็ก คนพิการ

7. กิจกรรมส่งเสริมศาสนา ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีของท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้ สืบทอดและเผยแผ่

กิจกรรมดังกล่าวเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนเรียนรู้อยู่ในชุมชนได้อย่างอิสระต่อเนื่อง เป็นไปตามความต้องการ เรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง และเป็น การเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้ชุมชนพึ่งพาตนเอง (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2540)

การจัดบริการในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเป็นแหล่งบริการความรู้ข่าวสารข้อมูลให้กับนักศึกษา ประชาชน เด็กและผู้ใหญ่ในชุมชนในการเฝ้าหาความรู้ต่าง ๆ เพื่อพัฒนาตนเอง จะมีการรวบรวมสื่อที่เป็น ประโยชน์ต่อประชาชนในชุมชนทุกเพศทุกวัยมาจัดบริการเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง ดังนี้

1. บริการหนังสือ หนังสือพิมพ์ วารสาร ตลอดจนสื่อสิ่งพิมพ์อื่น ๆ รวมทั้งบริการ ความรู้จากสื่อวิทยทัศน์ เทปคาสเซต วิทยุ โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ โดยเจ้าหน้าที่หรือฝ่ายจัดการศูนย์ การเรียนชุมชนจัดหาสื่อความรู้มาจัดบริการสื่อความรู้ในการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย เช่น หนังสือ วิชาการ สารคดีทั่วไป หนังสือพิมพ์ แผ่นพับ แผ่นปลิว จุลสารนิทรรศการ โทรทัศน์ วิทยทัศน์ เสียงตามสาย หอกระจายข่าว เทปคาสเซต คอมพิวเตอร์ ซีดี-รอม ภูมิปัญญาชาวบ้าน

2. บริการยืม – คืน สื่อความรู้สำหรับผู้ประสงค์จะยืมสื่อความรู้ไปศึกษาค้นคว้า นอกศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

3. บริการค้นคว้าหาความรู้จากสื่อความรู้ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

4. บริการแนะแนวการศึกษานอกโรงเรียน

5. จัดนิทรรศการส่งเสริมการอ่าน การศึกษาค้นคว้า การให้ความรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต

6. จัดกิจกรรมบริการหมุนเวียนหนังสือสื่อบุคคลไปยังที่อ่าน โดยกลุ่มนักศึกษาและเครือข่ายอื่น ๆ
7. จัดกิจกรรมวันสำคัญต่าง ๆ
8. จัดกิจกรรมศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเคลื่อนที่
9. จัดให้ความรู้ตามเสียงตามสาย หอกระจายข่าว (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2541)

กระบวนการบริหารและการจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน มีกระบวนการบริหารและการจัดการศึกษาโดยมีขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้

1. สำรวจความต้องการทางการศึกษาของชุมชน
2. วิเคราะห์และจัดทำข้อมูลพื้นฐาน
3. จัดลำดับความสำคัญ / วิเคราะห์ความเหมาะสมและปัจจัยพื้นฐานในการสนับสนุน

การจัดกิจกรรมในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

4. ประสานงานกับองค์กรที่เกี่ยวข้อง
5. จัดทำแผนการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ร่วมกับคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้

เรียนรู้

6. ปฏิบัติตามแผน
7. นิเทศและติดตามผล
8. สรุปและรายงานผลการดำเนินงานต่อองค์การบริหารส่วนตำบลและศูนย์บริการ

การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2540)

การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ให้เกิดพลังสามารถถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ไปสู่เยาวชนรุ่นหลัง ดังนั้นการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ตามที่กรมการปกครองส่วนท้องถิ่น (2552) ให้ไว้จึงมีดังนี้

1. ควรจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนให้สอดคล้องและสนับสนุนการศึกษาตลอดชีวิตของบุคคลในสังคม ตอบสนองต่อธรรมชาติการเรียนรู้ของประชาชนในยุคแห่งข่าวสารเช่นปัจจุบันนี้ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนจึงควรปรับกิจกรรมให้มีความยืดหยุ่นตามความต้องการของประชาชนกลุ่มเป็นสำคัญ โดยประชาชนควรมีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบกิจกรรม เนื้อหาของกิจกรรม และควรปรับกิจกรรมที่ตอบสนองต่อความแตกต่างของบุคคลที่หลากหลาย เหมาะสมกับเพศ วัย และสถานภาพทางอาชีพ

2. ควรจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนให้มีความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนเนื่องจากศูนย์การเรียนรู้ชุมชนแต่ละแห่งได้จัดตั้งอยู่ในชุมชนตามท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศ การจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนแต่ละแห่งจึงควรมีเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น โดยควรจัดให้มีลักษณะเป็นแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนที่มีข้อมูลของท้องถิ่นนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาของท้องถิ่น ข้อมูลด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สถานที่ต่าง ๆ ของชุมชน เทคโนโลยีของชาวบ้านที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ฯลฯ

3. ควรจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนให้มีความสนุกสนาน รื่นรมย์ และมีชีวิตชีวา การจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนให้มีชีวิตชีวา หมายความว่า การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนควรจัดอย่างสนุกสนาน เปิดโอกาสให้ประชาชนได้ลงมือปฏิบัติและขณะเดียวกันต้องได้รับความรู้ด้วย โดยเป็นการเรียนรู้จากกิจกรรมที่เป็นสาระบันเทิงอย่างหลากหลาย เช่น การจัดกิจกรรมวันเด็ก กิจกรรมวันพ่อ วันแม่ การจัดนิทรรศการ ฯลฯ มาตรฐานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

4. ควรพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนให้มีความทันสมัยอยู่เสมอ เนื่องจากในแต่ละปีสังคมและเทคโนโลยีมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้นการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนควรจะต้องพัฒนาให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลง ทั้งในด้านรูปแบบกิจกรรมและวัสดุอุปกรณ์ให้ทันสมัยอยู่เสมอ เพื่อดึงดูดให้ประชาชนเข้ามาใช้บริการเพิ่มมากขึ้น

5. ควรมีการพัฒนาบุคลากร ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้ บทบาทหน้าที่ของบุคลากรในการสนับสนุนการจัดแหล่งการเรียนรู้ โดยการฝึกอบรมและพัฒนาอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ อันจะนำไปสู่ความเข้าใจและตระหนักในความสำคัญของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนในฐานะของแหล่งการเรียนรู้ของชุมชน

6. ควรมีการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ เพื่อจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมุ่งพัฒนาพื้นฐานข้อมูลให้เป็นแหล่งการเรียนรู้อย่างแท้จริง และสอดคล้องกับความพร้อมและศักยภาพของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนั้น ๆ

7. ควรมีส่วนร่วมของชุมชน ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยการนำพันธมิตรหุ้นส่วนในชุมชน เครือข่ายตลอดจนประชาชนในชุมชน มีส่วนร่วมให้มากที่สุดทั้งในระดับการวางแผน การลงมือปฏิบัติและการประเมินผล รวมทั้งการขอความร่วมมือในการสนับสนุนทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ของชุมชนอย่างแท้จริง

จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นเป็นเป้าหมายสำคัญในกระบวนการพัฒนารูปแบบใหม่ ซึ่งถือได้ว่าเป็นพื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน ในองค์กรร่วมของระบบ ความรู้สึกเป็นเจ้าของท้องถิ่นของสมาชิกชุมชน ซึ่งมีความรัก ความหวงแหน มีความรู้สึก

ฟังฟังและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในชุมชน สามารถนำมาประยุกต์ให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืนได้ โดยชุมชนต้องมีการพัฒนาตนเองให้เป็นศูนย์กลาง เชื่อมโยงระหว่างหน่วยงานของรัฐกับชุมชนเองและระหว่างชุมชนกับภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง

แหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

การเรียนรู้เป็นสิ่งที่มิอยู่ในสังคมรอบ ๆ ตัวเราที่เป็นทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต เป็นสิ่งที่มิอยู่ในธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งเป็นแหล่งความรู้ที่ทำให้คนในสังคมเกิดการเรียนรู้และเกิดประสบการณ์ในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนมีความสำคัญต่อการศึกษานอกระบบใน 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ดังนี้ (สุมาลี สังข์ศรี, 2546)

1. การศึกษานอกระบบด้านพื้นฐานการศึกษานอกระบบขั้นพื้นฐานประกอบด้วยกิจกรรมการสอนอ่าน-เขียนสำหรับผู้ที่ไม่ออกเขียนไม่ได้ การศึกษานอกระบบสายสามัญ ซึ่งเทียบเท่าการศึกษาในระบบ โรงเรียนระดับประถม มัธยมศึกษา และมัธยมศึกษา การจัดการศึกษานอกระบบประเภทการศึกษาพื้นฐาน ได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนลักษณะดังต่อไปนี้

1.1 กิจกรรมการเรียนการสอนอ่านเขียนสำหรับผู้ที่ยืมหนังสือหรือผู้อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ กิจกรรมนี้ใช้แหล่งการเรียนรู้ชุมชนดังนี้

1.1.1 ใช้เป็นสถานที่จัดการเรียนการสอน เช่น ใช้บริเวณวัด ใช้สถานที่ของที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชน ใช้ศาลากลางบ้าน ฯลฯ

1.1.2 ใช้เป็นสื่อในการเรียนรู้ ในการสอนอ่าน-เขียนเนื้อหาที่สอนมักจะเกี่ยวกับสภาพการดำเนินชีวิต ดังนั้นวิทยากรอาจจะใช้ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เช่น แม่น้ำ ลำคลอง ภูเขา ป่าไม้ มาเป็นเนื้อหาในการเรียน

1.1.3 ใช้วิทยากรจากแหล่งความรู้ในบางแห่ง ในการจัดกิจกรรมสอนอ่าน-เขียน อาจจะขอวิทยากรจากโรงเรียนในหมู่บ้านหรือนิมนต์พระจากวัดในหมู่บ้านเป็นผู้สอน

1.1.4 ใช้เป็นแหล่งทบทวนทักษะการอ่านเขียน แหล่งการเรียนรู้เช่นที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชนหรือห้องสมุด สามารถเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่ประชาชนผู้เรียนอ่านเขียน มาฝึกการอ่านเขียนเพื่อไม่ให้ลืมหนังสือ

1.2 กิจกรรมการศึกษานอกระบบสายสามัญที่เทียบเท่าระดับประถมและมัธยมศึกษา กิจกรรมนี้ใช้แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนที่มีลักษณะดังต่อไปนี้

1.2.1 ใช้เป็นสถานที่พบกลุ่ม ในกิจกรรมการศึกษานอกระบบ สายสามัญที่เทียบเท่าระดับชั้นต่าง ๆ นั้นต้องมีการพบปะระหว่างผู้เรียนกับผู้สอนเป็นระยะ ๆ เช่น ทุกสัปดาห์วิทยากรผู้จัดอาจจะขอใช้สถานที่ของแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนเป็นสถานที่พบกลุ่ม เช่น ที่โรงเรียนในชุมชน ที่วัด ฯลฯ

1.2.2 ใช้วิทยากรจากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนบางแห่ง เช่น โรงเรียน ห้องสมุดประชาชน มีครูและเจ้าหน้าที่ที่อาจจะมาช่วยเป็นวิทยากรในการเรียนการสอนได้

1.2.3 เป็นแหล่งในการค้นคว้าหาความรู้ แหล่งการเรียนรู้ เช่น ห้องสมุดที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชน หน่วยงานต่าง ๆ ในท้องถิ่น สามารถเป็นสถานที่ที่ผู้เรียนมาค้นคว้าหาข้อมูลความรู้เพื่อประโยชน์ในการศึกษา

1.2.4 เป็นสื่อในการเรียนรู้ แหล่งการเรียนรู้ประเภททรัพยากรธรรมชาติ โบราณสถาน โบราณวัตถุที่มีอยู่ในชุมชนสามารถนำมาเป็นสื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนในระดับชั้นต่าง ๆ ได้

2. การศึกษานอกระบบด้านทักษะอาชีพการศึกษานอกระบบด้านทักษะอาชีพ ประกอบด้วย การฝึกอาชีพระยะสั้น การฝึกอาชีพระยะยาว การฝึกอาชีพแบบกลุ่มสนใจการฝึกอาชีพในลักษณะต่าง ๆ ได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนในลักษณะดังนี้

2.1 ใช้เป็นสถานที่ฝึกอบรม การฝึกอบรมโดยขอใช้สถานที่ของแหล่งการเรียนรู้ เช่น ที่วัด โรงเรียน สถานที่ประกอบการในชุมชน เป็นต้น

2.2 ใช้เป็นสถานที่ศึกษาดูงาน การฝึกอบรมวิชาชีพ ในบางวิชาอาจใช้ดูงาน เช่น การฝึกอบรมด้านการเกษตร สถานที่ดูงานอาจจะเป็นบ่อเลี้ยงปลา ไร่นา เป็นต้น

2.3 ขอใช้วิทยากรของแหล่งการเรียนรู้ ในการฝึกอบรมวิชาชีพในหลายสาขาวิชา ได้แก่ ประชาชน นอกจากจะใช้วิทยากรที่เกี่ยวข้องแล้ว อาจจะใช้วิทยากรจากสถานศึกษาหรือจากสถานประกอบการ เป็นต้น

2.4 ใช้เป็นสื่อหรือวัสดุในการฝึกวิชาชีพ การฝึกวิชาชีพในหลายสาขาวิชาอาจื่อนำทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเป็นวัสดุฝึก เช่น ไม้ไผ่ ยางพารา ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน

3. การศึกษานอกระบบด้านการให้ข่าวสารข้อมูลและความรู้ทั่วไปเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต การศึกษาประเภทนี้ ได้แก่ การเชิญวิทยากรจากภายในและภายนอกชุมชนมาให้ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต เช่น ด้านสุขภาพ ด้านกฎหมาย ด้านการเมือง เป็นต้น การจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบประเภทนี้ใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนในลักษณะดังต่อไปนี้

3.1 ใช้เป็นสถานที่ในการจัดฝึกอบรม ในการให้ความรู้เรื่องที่จำเป็นต่อชีวิตเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนนั้นอาจจะจัดโดยใช้ศาลาวัด ขอใช้ห้องประชุมโรงเรียน ฯลฯ

3.2 ใช้เป็นสถานที่ดูงาน เช่น ประชาชนในหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่ผู้จัดการอบรมอาจจะนำผู้เข้ารับอบรมมาศึกษาดูงานเพื่อให้ได้แนวทางไปปฏิบัติ

3.3 ใช้เป็นสื่อหรือวัสดุประกอบการอบรม ทรัพยากรในชุมชนสามารถนำมาประกอบการเรียนการสอนได้

3.4 ใช้เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม เช่น ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน หรือชุมชน ห้องสมุดประชาชนประจำอำเภอ ห้องสมุดประชาชนประจำจังหวัด เป็นต้น

ประเภทของแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนในลักษณะของการจัดการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ เป็นการศึกษาที่เรียนรู้ได้ตลอดเวลา เกิดขึ้นตามวิถีชีวิต เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ การทำงาน ครอบครัว สื่อ และแหล่งความรู้ต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งกรมการศึกษานอกโรงเรียนได้แบ่งแหล่งที่จะให้ประชาชนได้เรียนรู้ในชุมชนออกเป็น 6 ประเภท คือ

1. ห้องสมุด เช่น ห้องสมุดโรงเรียน ห้องสมุดวิทยาลัย ห้องสมุดของหน่วยงานเอกชน ห้องสมุดประชาชน ห้องสมุดวัด

2. เครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สถานีอนามัยตำบล สำนักเกษตรตำบล สำนักวิชาต่าง ๆ ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน/ชุมชน แหล่งความรู้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ หรือตามวิถีชีวิตของชาวบ้าน

3. สื่อสารมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ วารสาร นิตยสาร จุลสาร ไปสเตอร์ เป็นต้น

4. ภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่ ภูมิปัญญาของผู้รู้ วัฒนธรรม และความอยากรู้ของชุมชน

5. สื่อพื้นบ้าน ได้แก่ เพลง ลิเก หมอลำ หนังตะลุง มโนราห์ ลำตัด

6. ครอบครัว ได้แก่ การอบรมสั่งสอน การให้ความรู้การดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพจากพ่อแม่

ปัญหาที่พบเกี่ยวกับแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

ปัญหาที่พบเกี่ยวกับแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน แบ่งเป็น 3 ปัญหาหลักคือ ปัญหาด้านการสร้างหรือการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน ปัญหาด้านการบริหารและการดูแลรักษาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน และปัญหาจากการใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน ปัญหาในด้านการสร้างและการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ชุมชน มีดังต่อไปนี้ (สุมาลี สังข์ศรี, 2546)

1. ไม่มีการสร้างหรือพัฒนาเพิ่มเติม แหล่งการเรียนรู้ประเภทนี้ส่วนใหญ่ไม่มีการสร้างเพิ่มเติมมาเป็นเวลานานแล้ว
2. แหล่งการเรียนรู้ยังไม่มีหลากหลาย ที่ผ่านมามีจะมีการสร้างหรือพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ขึ้นมาในชุมชน ก็มักจะเป็นแหล่งการเรียนรู้ประเภทเดียวกันทุกชุมชน ทำให้ไม่มีจุดเด่นหรือมีความหลากหลายเท่าที่ควร
3. เจ้าหน้าที่ในระดับปฏิบัติยังไม่มีส่วนร่วมเท่าที่ควร แนวความคิดในการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ส่วนใหญ่มาจากส่วนกลางเป็นผู้คิด ผู้กำหนดและผู้จัดสรรงบประมาณเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติยังไม่มีโอกาสได้นำเสนอแนวความคิดเท่าที่ควร
4. ประชาชนมีส่วนร่วมน้อยในการสร้างแหล่งความรู้ประเภทต่าง ๆ เท่าที่ผ่านมาหน่วยงานเป็นผู้คิดวางแผนและดำเนินการสร้างเองโดยไม่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมคิดร่วมเสนอความคิดเห็นมากนัก
5. ไม่มีนโยบายหรือแผนงานที่ชัดเจนเกี่ยวกับการสร้างหรือการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน ไม่มีการให้แนวทางว่าจะมีการสนับสนุนให้สร้างแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนอย่างไร ดังนั้นเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติจึงไม่รู้ว่าควรจะเสนอความคิดเห็นอย่างไร
6. เจ้าหน้าที่ผู้จัดการศึกษายังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งจะมีผลอย่างมากต่อการสร้างและการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

ปัญหาด้านการบริหารและการดูแลรักษาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ เจ้าหน้าที่ประจำแหล่งการเรียนรู้ ยังไม่จัดบริการที่เอื้อต่อการเรียนรู้เท่าที่ควร การทำกิจกรรมไปตามบทบาทที่มีอยู่ โดยไม่ทราบว่างานที่ทำเป็นกิจกรรมที่ประชาชนสามารถมาหาความรู้ได้ ฉะนั้นการบริหารยังไม่เป็นไปเพื่อมุ่งให้เกิดการเรียนรู้ จึงต้องเพิ่มการประชาสัมพันธ์ ปรับการบริหาร ปรับกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้มากขึ้น

ปัญหาจากการใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

ในการใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน พบว่ามีปัญหาในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ยังใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ชุมชนน้อย เมื่อเทียบสัดส่วนกับกิจกรรมที่จัด
2. บุคลากรของหน่วยงานไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน เช่นในเรื่องความสำคัญ ประโยชน์ ลักษณะการใช้ เป็นต้น
3. ไม่เห็นความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ ไม่มีตัวอย่างให้เห็นว่าสามารถที่จะนำแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนมาช่วยในการจัดกิจกรรมการศึกษาในระบบได้อย่างไร
4. ไม่มีแหล่งข้อมูลว่ามีแหล่งการเรียนรู้ใดบ้างอยู่ในชุมชน
5. ไม่มีนโยบายชัดเจนจากหน่วยงานกลางว่าควรจะใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนหรือไม่อย่างไร
6. ไม่มีการวางแผนการใช้ ในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบนั้นบุคลากรผู้จัดกิจกรรมมิได้กำหนดในแผนกิจกรรมว่าจะใช้แหล่งการเรียนรู้ของชุมชนในกิจกรรมใด ขั้นตอนใด ดังนั้นจึงแล้วแต่ผู้จัดกิจกรรมที่จะใช้หรือไม่ใช้
7. การใช้แหล่งการเรียนรู้ยังขาดความต่อเนื่อง ใช้เพียงครั้งสองครั้งก็ไม่ใช้อีก
8. การติดตามประเมินผลการใช้มีน้อย ทำให้ไม่สามารถวิเคราะห์ถึงผลดี และผลเสียในการนำมาปรับปรุงการจัดกิจกรรมต่อไป

ปัญหาเกี่ยวกับการใช้แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนของประชาชน

เมื่อพิจารณาถึงสภาพของการใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน พบว่าประชาชนเข้ามาใช้ประโยชน์ค่อนข้างน้อย ทำให้ขาดโอกาสในการร่วมกันพัฒนา ดูแลรักษา สนับสนุนและส่งเสริมในด้านต่าง ๆ เพราะไม่เห็นถึงความสำคัญ ดังนั้นในการสร้างให้ชุมชนแต่ละชุมชนเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ตามแนวการศึกษาตลอดชีวิต จึงควรมีแนวทางการสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชน เกี่ยวกับแหล่งการเรียนรู้ดังนี้

1. รัฐบาลควรกำหนดเป็นนโยบายเพื่อสนองตอบพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ในการรณรงค์เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน
2. ควรมีการกำหนดหน่วยงานหลักที่จะรับผิดชอบในการรณรงค์ และอาจขอความร่วมมือจากหน่วยงานอื่น ๆ
3. ควรรณรงค์ตั้งแต่วัยระดับชาติถึงระดับท้องถิ่น
4. ควรใช้สื่อหลากหลายประเภทในการสร้างความรู้ ความเข้าใจแก่ประชาชนและต้องมั่นใจว่าสื่อที่ใช้เข้าถึงประชาชนได้ รวมทั้งการใช้สื่อพื้นบ้านมาเผยแพร่ความรู้ เพราะสื่อพื้นบ้าน

สามารถสร้างความรู้ความเข้าใจได้เป็นอย่างดี มีความสอดคล้องกับสภาพสังคมวัฒนธรรมของ
ประชาชนกลุ่มเป้าหมาย

5. ควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างความรู้ความเข้าใจระหว่างประชาชนด้วยกัน
ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น อบรมให้ความรู้แก่ผู้แทนชุมชน แล้วให้ผู้แทนชุมชนไปให้ความรู้ต่อ
ชาวบ้าน เป็นต้น

6. ควรมีการติดตามผลการให้ความรู้ หรือการสร้างความรู้ความเข้าใจ ว่าวิธีการต่าง ๆ ใช้ได้ผลดี
เพียงใด ประชาชนเกิดความรู้ความเข้าใจเพียงใด ควรจะต้องปรับการดำเนินงานหรือไม่

7. การประชาสัมพันธ์ควรทำอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้ว่าประชาชนจะมีความรู้ความเข้าใจบ้าง
แล้วก็ตาม แต่ควรประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างแท้จริง

การพัฒนาอาชีพ

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2535) ได้กล่าวถึงการพัฒนาอาชีพ หมายถึง
กระบวนการพัฒนาความเชื่อ ค่านิยม ความถนัด ความสนใจ บุคลิกภาพ ตลอดจนความรู้
ที่เกี่ยวกับโลกของอาชีพ การพัฒนาของบุคคลในด้านอาชีพจึงเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเลือกอาชีพ
ตลอดจนการตั้งจุดมุ่งหมายของชีวิตและการทำงาน

ทัศนีย์ สิงห์เจริญ (2549) ได้แบ่งการพัฒนาอาชีพออกเป็น 3 ส่วนไว้อย่างน่าสนใจ คือ

1. กระบวนการเป็นระบบซึ่งแต่ละขั้นตอนจะเชื่อมโยงกันอย่างสอดคล้องและมีเหตุผล
2. การพัฒนาอาชีพเป็นกระบวนการส่งเสริมการพัฒนาความรู้ทักษะจิตความสามารถ

ศักยภาพและทัศนคติ

3. ความเจริญก้าวหน้า เนื่องจากบุคลากรส่วนใหญ่ต้องการความก้าวหน้าในหน้าที่
การงานหรือสาขาอาชีพที่ตนปฏิบัติงานอยู่การพัฒนาอาชีพจึงเป็นกระบวนการที่ช่วยส่งเสริม
ให้บุคลากรที่มีความมุ่งมั่น มีความสามารถและมีศักยภาพในการพัฒนา

Simon Davidson (1992) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาอาชีพ คือ ภาวะสำหรับ
บุคคลที่ต้องการพัฒนาอาชีพของตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อกำหนดและวางแผนทิศทางการประกอบ
อาชีพในอนาคต ซึ่งจะขับเคลื่อนให้บุคคลมีการพัฒนาความรู้ทักษะ ประสบการณ์จนเกิดความ
ชำนาญในอาชีพที่ตนต้องการจะประกอบอาชีพตามถนัดและตั้งเป้าหมายไว้

ดังนั้น การพัฒนาอาชีพจึงเป็นกระบวนการที่ส่งเสริมการพัฒนาความรู้ทักษะ ประสบการณ์
ความสามารถ ทัศนคติ ค่านิยม ความสนใจ รวมทั้งบุคลิกภาพของตนเองเกี่ยวกับ การตัดสินใจ
เลือกอาชีพ ตลอดจนการตั้งจุดมุ่งหมายของชีวิตในการทำงานให้มีความสามารถและมีศักยภาพใน
การพัฒนาอาชีพของตนเองอย่างต่อเนื่อง

ทฤษฎีการพัฒนาอาชีพ

ทฤษฎีการพัฒนาอาชีพของนักวิชาการต่าง ๆ ที่ได้รับความสนใจต่อการนำมาประยุกต์ใช้สำหรับพัฒนาทางด้านอาชีพมีดังนี้ ทฤษฎีการพัฒนาอาชีพของ Super ซึ่งมีความสำคัญกับกระบวนการพัฒนาอาชีพ ซึ่งได้รับอิทธิพล 3 ประการ คือ (สำเนาวั ขจรศิลป์, 2529)

1. ทฤษฎีความรู้สึกลึกซึ้งเกี่ยวกับตนเอง (self – concept theory) ซึ่งกล่าวว่า พฤติกรรมของบุคคลเป็นผลมาจากการประเมินค่าทัศนคติหรือการรับรู้เกี่ยวกับตนเอง เช่น บุคคลที่คิดว่าตนเองเป็นผู้ที่มีความสามารถในการทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง บุคคลผู้นั้นจะมีพฤติกรรมในการทำกิจกรรมนั้นอย่างมีความเชื่อมั่น และในทางตรงกันข้าม ถ้าบุคคลคิดว่าตนเองไม่มีความสามารถในการทำกิจกรรมนั้น บุคคลจะมีพฤติกรรมในการทำกิจกรรมนั้นอย่างขาดความมั่นใจ ความรู้สึกลึกซึ้งเกี่ยวกับตนเองได้พัฒนาการมาตั้งแต่วัยทารก วัยเด็ก และวัยรุ่น แหล่งสำคัญที่เป็นตัวกำหนดความรู้สึกลึกซึ้งเกี่ยวกับตนเองของบุคคล คือ ครอบครัวและสภาพแวดล้อมในสังคม บุคคลที่มีส่วนสำคัญในการสร้างความรู้สึกลึกซึ้งเกี่ยวกับตนเอง คือ บิดา มารดา ครู และเพื่อน เป็นต้น ความรู้สึกลึกซึ้งเกี่ยวกับตนเองทางด้านอาชีพ (vocational self concept) เป็นส่วนหนึ่งของความรู้สึกลึกซึ้งเกี่ยวกับตนเองของบุคคล ที่ Norrell and Grater , England . Anderson and Olsen (อ้างใน สำเนาวั ขจรศิลป์, 2529) ได้ทำการวิจัย พบว่า เมื่อบุคคลมีประสบการณ์และความรู้ที่เกี่ยวกับงานหรืออาชีพต่าง ๆ มากขึ้นบุคคลก็จะมีความรู้สึกลึกซึ้งเกี่ยวกับตนเองทางด้านอาชีพเป็นแรงผลักดันให้บุคคลมีการพัฒนาการด้านอาชีพ การรับรู้เกี่ยวกับความสามารถและความถนัดที่ทำให้บุคคลเลือกอาชีพที่สอดคล้องกับความสามารถและความถนัดของตนเอง เช่น คนที่มีความสามารถในการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ จะเลือกอาชีพอาชีพที่ต้องใช้พื้นฐานทางวิชาคณิตศาสตร์ ซึ่งอาจเป็นอาชีพวิศวกรหรือนักเศรษฐศาสตร์ เป็นต้น ความรู้สึกลึกซึ้งเกี่ยวกับตนเองทางด้านอาชีพยังมีความสำคัญต่อการเลือกอาชีพมาก บุคคลที่มีความรู้สึกลึกซึ้งต่อตัวเองที่ตรงกับความเป็นจริงย่อมจะทำให้เข้าใจถึงค่านิยมและความต้องการด้านต่าง ๆ ของตนเองได้ดี ซึ่งช่วยให้บุคคลเลือกอาชีพที่เหมาะสม สามารถตอบสนองความต้องการของตนเองในด้านต่าง ๆ เช่น ความเป็นอิสระ ความมีหน้ามีตาในสังคม เป็นต้น

2. อิทธิพลประการที่ 2 คือ ผลงานของ Buehler (อ้างใน สำเนาวั ขจรศิลป์, 2529) ซึ่ง Buehler ได้ใช้แนวความคิดของ Ginzberg ที่เกี่ยวกับการพัฒนาธรรมชาติการตัดสินใจเลือกอาชีพของบุคคล

Super (1970) ได้เสนอขั้นตอนของการพัฒนาการด้านอาชีพ (vocational developmental stage) ไว้ดังนี้

2.1 ระยะการเจริญเติบโต (growth stage) ระยะนี้อยู่ในช่วงตั้งแต่เกิดจนถึง 14 ปี การพัฒนาการในระยะนี้โดยทั่วไป เป็นการพัฒนาทางด้านความรู้สึกรู้จักเกี่ยวกับตนเอง ความสามารถ ทักษะ ความสนใจและความต้องการ ระยะเจริญเติบโตนี้ยังแบ่งออกเป็นระยะย่อย ๆ 4 ระยะ คือ

2.1.1 ระยะที่เด็กยังไม่มี ความสนใจในอาชีพ (prevocational sub stage) ระยะนี้อยู่ในช่วงแรกเกิดถึง 3 ปี เด็กจะมีการพัฒนาทางด้านร่างกายอย่างรวดเร็ว

2.1.2 ระยะจินตนาการด้านอาชีพ (fantasy sub stage) ระยะนี้อยู่ในช่วงอายุ 4 ถึง 10 ปี เด็กจะมีจินตนาการด้านอาชีพตามความเพ้อฝันของตนเอง

2.1.3 ระยะสนใจในอาชีพ (interest sub stage) ระยะนี้อยู่ในช่วงอายุ 11 ถึง 12 ปี เด็กจะมีความสนใจในอาชีพมากขึ้น ความสนใจนี้อยู่บนรากฐานของความชอบและความไม่ชอบ

2.1.4 ระยะพิจารณาความสามารถ (capacity sub stage) ระยะนี้อยู่ในช่วงอายุ 13 ถึง 14 ปี เด็กจะให้ความสนใจต่อความสามารถของตนเองเป็นพื้นฐานในการพิจารณาเลือกอาชีพ

2.2 ระยะการสำรวจ (exploration stage) ระยะนี้อยู่ในช่วง 15 ถึง 24 ปี ในระยะนี้บุคคลจะสำรวจตนเองและสำรวจอาชีพเพื่อแสวงหาข้อมูล ประสบการณ์ซึ่งได้จากกิจกรรมในโรงเรียน การทำงานพิเศษ ระยะการสำรวจยังแบ่งออกเป็นระยะย่อย ๆ 3 ระยะ คือ

2.2.1 ระยะทดลองเลือกอาชีพ (tentative sub stage) ระยะนี้อยู่ในช่วงอายุ 15 ถึง 17 ปี เป็นระยะที่บุคคลพิจารณาและทดลองเลือกอาชีพโดยอาศัยเหตุผลหลายประการ เช่น ความต้องการ ความสนใจ ความสามารถ แต่ยังไม่ได้ตัดสินใจเลือกอาชีพที่แน่นอน

2.2.2 ระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของการพัฒนาการด้านอาชีพ (transition sub stage) ระยะนี้อยู่ในช่วงอายุ 18 ปี ถึง 21 ปี เป็นระยะที่บุคคลพิจารณาเลือกอาชีพจากปัจจัยต่าง ๆ ที่มีสภาพความเป็นจริง เช่น โอกาสที่จะได้รับการศึกษาหรือโอกาสที่จะได้ประกอบอาชีพนั้น ๆ

2.2.3 ระยะทดลองปฏิบัติงาน (uncommitted trial sub stage) ระยะนี้อยู่ในช่วงอายุ 22 ถึง 24 ปี เป็นระยะที่บุคคลตัดสินใจทดลองปฏิบัติงาน

2.3 ระยะเริ่มต้นประกอบอาชีพ (establishment stage) ระยะนี้อยู่ในช่วงอายุ 25 ถึง 40 ปี เป็นระยะที่บุคคลเริ่มทำงาน เมื่อได้พบงานที่เหมาะสม แต่ถ้ายังไม่พบงานที่เหมาะสม อาจมีการเปลี่ยนแปลงงานระยะต้น ระยะทดลองปฏิบัติงานแบ่งออกเป็นระยะย่อย ๆ 2 ระยะ คือ

2.3.1 ระยะทดลองปฏิบัติงาน (committed trial sub stage) ระยะนี้อยู่ในช่วงอายุ 25 ถึง 30 ปี เป็นระยะที่บุคคลตัดสินใจประกอบอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว แต่ถ้าอาชีพยังไม่มี ความเหมาะสมหรือยังไม่พอใจก็อาจมีการเปลี่ยนแปลงอาชีพใหม่ได้

2.3.2 ระยะอาชีพถาวร (stabilization sub stage) ระยะนี้อยู่ในช่วงอายุ 31 ถึง 44 ปี เป็นระยะที่บุคคลได้พบอาชีพที่เหมาะสมและเริ่มปักหลักทำงาน เพื่อความมั่นคงในหน้าที่

2.4 ระยะรักษาความมั่นคงในอาชีพ (maintenance sub stage) ระยะนี้อยู่ในช่วงอายุ 31 ถึง 44 ปี เป็นระยะที่บุคคลได้พบอาชีพที่มั่นคงและหาความก้าวหน้าในการประกอบอาชีพ

2.5 ระยะเสื่อมถอย (decline stage) ระยะนี้อยู่ในช่วงอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไป ประสิทธิภาพในการประกอบอาชีพของบุคคลจะลดลงอันเนื่องมาจากความชราและเลิกการประกอบ อาชีพโดยสิ้นเชิงในที่สุด

3. อิทธิพลประการที่ 3 เกิดจากจิตวิทยาความแตกต่างระหว่างบุคคล (psychology of individual differences) แนวความคิดจากการวิเคราะห์ตนเองและอาชีพ (trait – factor notion) ที่มีความเชื่อว่าบุคคลมีความสามารถและคุณสมบัติที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน จึงเป็น ผลให้บุคคลได้รับผลสำเร็จจากการประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน ในการเลือกอาชีพของบุคคลนั้นจะ ไม่เป็นไปตามบุคคลที่มีบุคลิกภาพ เช่น ความสนใจ ความถนัด ความสามารถ และทักษะที่ เหมาะสมกับอาชีพหนึ่งเท่านั้น เพราะไม่มีอาชีพใด ๆ ที่จะมีความเหมาะสมกับบุคลิกภาพของ บุคคลใดบุคคลหนึ่งเพียงผู้เดียว จึงกล่าวได้ว่าบุคคลมีคุณสมบัติที่เหมาะสมกับอาชีพมาก กว่าหนึ่งอย่างได้

นอกจากนี้ Super (1970) ได้นำหลักงานตามขั้นพัฒนาการ (developmental task) ซึ่ง หมายถึงพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของบุคคลในแต่ละช่วงของชีวิต มาอธิบายกระบวนการพัฒนาการ ด้านอาชีพของบุคคลดังตาราง

ตารางที่ 2 การพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของบุคคลในแต่ละช่วงอายุ

งานตามขั้นพัฒนาการด้านอาชีพ	ช่วงอายุ	ลักษณะโดยทั่ว ๆ ไป
ช่วงก่อตัว (crystallization)	14 – 18	ในช่วงนี้บุคคลจะเกิดความสนใจที่จะวางแผนเพื่อประกอบอาชีพ โดยใช้ข้อมูลด้านอาชีพความสนใจและค่านิยมของตนเองเป็นเครื่องพิจารณา
ช่วงเจาะจง (specification)	18 – 21	เป็นช่วงที่บุคคลเลืกทดลองเลือกอาชีพแต่จะเจาะจงเลือกอาชีพหนึ่ง
ช่วงนำไปใช้ (implementation)	21 – 24	เป็นช่วงที่บุคคลสำเร็จการศึกษาและเริ่มเข้าประกอบอาชีพ
ช่วงมั่นคง (stabilization)	24 – 35	เป็นช่วงที่บุคคลใช้ความสามารถและประสบการณ์ประกอบอาชีพด้วยความมั่นคง
ช่วงก้าวหน้า (consolidation)	35	เป็นช่วงที่บุคคลมีความเจริญก้าวหน้าในอาชีพ

ที่มา: ปรับปรุงจากสำเนา ขจรศิลป์ (2529)

Super (1970) ได้เสนอทฤษฎีพัฒนาการด้านอาชีพ โดยสรุปไว้ 12 ประการ ดังนี้

1. พัฒนาการด้านอาชีพเป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่องกัน โดยทั่วไปแล้วจะไม่มีการย้อนกลับไปกลับมา
2. พัฒนาการด้านอาชีพเป็นกระบวนการที่มีขั้นตอน สามารถที่จะทำนายได้
3. พัฒนาการด้านอาชีพเป็นกระบวนการที่ดำเนินไปตลอดเวลา
4. ความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตนเองของบุคคลเริ่มขึ้นตั้งแต่ก่อนวัยรุ่น จะชัดเจนขึ้นเมื่อเข้าสู่วัยรุ่น และมีผลต่อพัฒนาการด้านอาชีพในวัยรุ่น
5. บุคคลจะมองเห็นสภาพความเป็นจริงเกี่ยวกับการเลือกอาชีพมากขึ้นเมื่ออายุมากขึ้น ตั้งแต่วัยรุ่นตอนต้นจนถึงผู้ใหญ่

6. ความสัมพันธ์และอาชีพของบิดามารดามีอิทธิพลต่อการเลือกอาชีพของบุตร

7. ความเจริญก้าวหน้าในการประกอบอาชีพของบุคคลย่อมมีความสัมพันธ์กับ

สติปัญญา สถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคมของบิดามารดา ความต้องการ ค่านิยม ความสนใจ และทักษะในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

8. แขนงอาชีพที่บุคคลเลือกจะเกี่ยวข้องกับ ความสนใจ ค่านิยมและความต้องการอิทธิพลของบิดามารดาหรือผู้ปกครอง ทรัพยากรที่ใช้ในชุมชน ระดับและคุณภาพของการศึกษา โครงสร้างและแนวโน้มของอาชีพตลอดจนทัศนคติของคนในชุมชน

9. แม้ว่าแต่ละอาชีพต้องการลักษณะพิเศษในด้านความสามารถ ความสนใจและบุคลิกภาพบางประการ แต่ก็มีคนประกอบอาชีพแต่ละอาชีพเป็นจำนวนมาก มีอาชีพหลากหลายให้แต่ละคนเลือก

10. ความพอใจในงานและชีวิตขึ้นอยู่กับที่บุคคลประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับความสามารถ ความสนใจ ค่านิยมและบุคลิกภาพด้านอื่น ๆ ของตนเอง

11. ระดับความพอใจของบุคคลในอาชีพมีสัดส่วนกับระดับการใช้ความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตนเองทางด้านอาชีพ

12. งานและอาชีพเน้นความสำคัญของบุคลิกภาพมากทั้งชายและหญิง แม้ว่าบางคนจะเน้นองค์ประกอบด้านอื่น ๆ เช่น กิจกรรมในสังคม

ส่วนทฤษฎีของ O'Hara and Tiedeman (อ้างในสำเนาวั ขจรศิลป์, 2529)

ให้ความเห็นว่า พัฒนาการด้านอาชีพเป็น กระบวนการสร้างเอกลักษณ์ด้านพัฒนาอาชีพที่เน้นการตัดสินใจเลือกและการปรับตัวในการประกอบอาชีพขั้นต่าง ๆ แบ่งออกเป็นระยะใหญ่ ๆ ได้ 2 ระยะ คือ

1. ระยะเตรียมเลือกอาชีพ (period of anticipation or preoccupation) ในระยะนี้ แบ่ง ออกเป็นขั้นย่อย ๆ ได้ 4 ขั้น คือ

1.1 ขั้นการสำรวจ (exploration stage) ในขั้นนี้บุคคลจะทำการสำรวจข้อมูลต่าง ๆ และประเมินตนเองว่ามีความสนใจ ความถนัด ความสามารถ ประสบการณ์ โดยลักษณะสาขาวิชาและลักษณะอาชีพต่าง ๆ ตลอดจนการประเมินความเป็นไปได้ในการประกอบอาชีพ

1.2 ขั้นการก่อตัวทางความคิด (crystallization stage) ในขั้นนี้บุคคลจะนำเอาข้อมูลในขั้นการสำรวจมาพิจารณาพร้อมกับค่านิยมและเป้าหมายในชีวิตของตนเอง ประเภทของอาชีพและทางเลือกอื่น ๆ จะชัดเจนขึ้น

1.3 ขั้นการทดลองเลือกอาชีพ (choice stage) ในขั้นนี้บุคคลจะทดลองตัดสินใจเลือกอาชีพ การตัดสินใจเลือกอาชีพครั้งนี้จะเป็นการตัดสินใจชั่วคราวหรือถาวรนั้นขึ้นอยู่กับข้อมูลที่บุคคลได้ทราบในขั้นการสำรวจและขั้นการก่อตัวทางความคิด

1.4 ขั้นการพิจารณารายละเอียด (clarification stage) ในขั้นนี้บุคคลจะหาข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อขจัดความสงสัย ได้ข้อมูลที่มีรายละเอียด ชัดเจนเพียงพอเพื่อการตัดสินใจเลือกอาชีพที่แน่นอน

2. ระยะเวลาประกอบอาชีพและการปรับตัว (period of implementation and adjustment) ในระยะนี้บุคคลพร้อมเริ่มประกอบอาชีพที่ได้เลือกสรรมาแล้ว ระยะเวลาประกอบอาชีพและการปรับตัวแบ่งออกเป็นขั้นย่อย ๆ 3 ขั้น คือ

2.1 ขั้นการเข้าสู่การศึกษาหรืออาชีพ (induction stage) ในขั้นนี้บุคคลจะเข้าศึกษา ในสาขาวิชาชีพเพื่อเตรียมตัวประกอบอาชีพหรือเริ่มประกอบอาชีพที่ได้เลือกไว้แล้ว โดยทั่วไปบุคคลจะยอมรับและปรับตัวเองเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่

2.2 ขั้นการปรับปรุง (reformation stage) ในขั้นนี้บุคคลจะได้รับการยอมรับในสภาพแวดล้อมทางการศึกษาหรืออาชีพที่ได้เลือกแล้ว บุคคลจะพยายามประนีประนอมกันระหว่างเป้าหมายของตนเองกับของคนกลุ่มใหญ่ และในที่สุดเขาก็จะคล้อยตามกลุ่ม

2.3 ขั้นความมั่นคง (integration stage) ในขั้นนี้บุคคลมีความมั่นคง ความสำเร็จในการศึกษาหรือการประกอบอาชีพและเห็นว่าอาชีพนั้นเหมาะสมกับตนเอง อย่างไรก็ตามเมื่อบุคคลเกิดความรู้สึกไม่พอใจกับอาชีพนั้น อาจจะเริ่มกระบวนการเลือกอาชีพใหม่อีก ข้อมูลบางอย่างที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเลือกอาชีพครั้งแรกก็จะสามารถใช้ประโยชน์ในกระบวนการตัดสินใจเลือกอาชีพครั้งต่อไป

การท่องเที่ยวโดยชุมชน

หลักการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ชุมชนไม่สามารถโคดเคี้ยวตนเองได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมในระบบโลกาภิวัตน์ การเผชิญหน้าของชุมชนต่อโลกภายนอกไม่ใช่เรื่องง่าย ถ้าชุมชนไม่มีทุนทางสังคม วัฒนธรรม ฐานการผลิต ที่เข้มแข็งพอ ชุมชนในประเทศไทยผ่านช่วงการพึ่งพาตนเองสู่การพึ่งพาภายนอกมากขึ้น ในขณะที่ทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นฐานการผลิตที่สำคัญถูกทำลาย กระแสการบริโภคนิยมเข้าไปสั่นคลอนระบบสังคม วัฒนธรรมของชุมชน การศึกษาและการปกครองที่ต้องเป็นมาตรฐานที่สร้างจากส่วนกลางทำให้ชุมชนต้องขึ้นอยู่กับรัฐมากขึ้น

คนในสังคมที่เกิดความตื่นตัวเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความเป็นประชาธิปไตยของสังคมไทยที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนามากขึ้น การให้ความสำคัญของเรื่องสิทธิมนุษยชน การเคารพสิทธิความเป็นมนุษย์และความเท่าเทียมของคนในสังคม สิ่งเหล่านี้อิงกับกระแสโลกโดย องค์การสหประชาชาติ องค์การนานาชาติ นักวิชาการ และนักอนุรักษ์ที่พูดถึงการพัฒนาที่ยั่งยืน

การท่องเที่ยวจึงเป็นช่องทางหนึ่งที่จะนำพาผู้คนต่างวัฒนธรรมให้ได้เรียนรู้แลกเปลี่ยนกัน สร้างความเข้าใจที่แท้จริงและสร้างพันธมิตรในการพัฒนาสังคม การท่องเที่ยวโดยชุมชน (community-based tourism: CBT) เป็นการพัฒนาชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น และได้รับความนิยมนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น กลายเป็นทางเลือกการท่องเที่ยวอีกแบบหนึ่ง ที่ผ่านมามีหน่วยงานรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน ธุรกิจเอกชนบางส่วนได้เข้าไปส่งเสริมให้ชุมชนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนของตน ดูแลจัดการเรื่องอาหารความปลอดภัย ความบันเทิง ตลอดจนจัดสถานที่พักหรือที่รู้จักกันในชื่อของ โฮมสเตย์ และในหลาย ๆ ครั้ง การท่องเที่ยวโดยชุมชนถูกมองว่า คือ การจัดโฮมสเตย์ แต่แท้จริงแล้ว แนวคิดในการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนเป็นการมองชุมชนแบบองค์รวมและอยู่บนฐานความเชื่อที่ว่าชุมชนที่ดำรงอยู่ได้จนถึงทุกวันนี้ ต้องมีสิ่งที่ดีงามและทรงคุณค่าอยู่ในชุมชน และการที่ชุมชนได้นำสิ่งที่ดีงามเหล่านั้นมาให้นักภายนอกได้ชื่นชม ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ เช่น วิถีชีวิต เอกลักษณ์ทางประเพณี วัฒนธรรม จนเกิดประโยชน์แก่ชุมชน สร้างความภาคภูมิใจรวมถึงการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรต่าง ๆ ในชุมชน

ดังนั้น การท่องเที่ยวโดยชุมชน ควรเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนในชุมชนควบคู่ไปกับนักท่องเที่ยว จากความพยายามของหลายฝ่ายที่คิดสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวใหม่นี้ขึ้นมาทดแทนหรือคู่ขนานกับการท่องเที่ยวกระแสหลัก โดยหวังว่า การท่องเที่ยวทางเลือกนี้จะทำให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น ตลอดจนทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่ชุมชนมีอยู่จะได้รับการอนุรักษ์ให้มีความยั่งยืนต่อไปเรื่อย ๆ ส่วนเหตุผลที่ว่า การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนานักท่องเที่ยวด้วยนั้น เป็นเพราะว่า การท่องเที่ยวชุมชน ทำให้นักท่องเที่ยวมีประสบการณ์ใหม่ ได้ความรู้ เกิดความคิดใหม่ ๆ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน รวมทั้ง การประกอบอาชีพด้วย (หากต้องการและมีศักยภาพเพียงพอ) ในบางพื้นที่นักท่องเที่ยวอาจได้รับการพัฒนาด้านสุขภาพอีกด้วย การกำหนดหลักการนี้เป็นไปเพื่อให้เห็นจุดยืนของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน ดังที่ พจนา สวนศรี (2546) กล่าวไว้ว่า

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและกำหนดทิศทาง
3. ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง
4. ยกระดับคุณภาพชีวิต
5. มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม
6. คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
7. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม
8. เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์
9. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่น
10. มีการกระจายรายได้สู่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน

การทำให้ชุมชนดำเนินการท่องเที่ยวตามหลักการดังกล่าวข้างต้น มีความจำเป็นต้องเตรียมความพร้อมและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว

ความหมายการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2540) ให้ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชนไว้ว่า คือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน ซึ่งชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของ มีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน

โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (2540) ได้ให้จำกัดความของคำว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน ว่าเป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของ มีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน

ศูนย์เพื่อการวางแผนการท่องเที่ยวและการแก้ไขปัญหาความยากจนแห่งเอเชีย คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ (ACTPPR) (2550) อธิบายเพิ่มเติมว่า ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเป็นการทำให้คนต่างถิ่นมีปฏิสัมพันธ์กับคนในชุมชนเข้าภาพ เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ทั้งระหว่างนักท่องเที่ยวกับคนในชุมชน และระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเอง นำไปสู่การพัฒนาชุมชน สร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพิ่มความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นของคนในชุมชน เกิดการอนุรักษ์หรือพัฒนาสิ่งแวดล้อม อาจมีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจต่อกลุ่มในชุมชนหรือทั้งชุมชน

องค์ประกอบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1. ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม

- 1.1 ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์
- 1.2 มีวิธีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
- 1.3 ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

2. องค์กรชุมชน

- 2.1 ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน
- 2.2 มีปราชญ์ หรือผู้มีความรู้ และทักษะในเรื่องต่าง ๆ ที่หลากหลาย
- 2.3 ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

3. การจัดการ

- 3.1 มีกฎกติกา ในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว
- 3.2 มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการท่องเที่ยวและสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้

- 3.3 มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม

- 3.4 มีกองทุนของชุมชนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

4. การเรียนรู้

- 4.1 ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการเรียนรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิต และวัฒนธรรมที่แตกต่าง

- 4.2 มีระบบการจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน

- 4.3 สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาชุมชน

เจตนารมณ์ของการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนควบคู่กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชนที่กำลังเผชิญอยู่ เพื่อจะเชื่อมโยงเรื่องการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชน มองการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการเมือง การท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาชุมชน เนื่องจากทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ชุมชนใช้เป็นฐานการผลิตเป็นทรัพยากรเดียวกัน วัฒนธรรมสังคมเป็นตัวขับเคลื่อนเรื่องจิตวิญญาณของชุมชนในการสร้างความสัมพันธ์กันภายในชุมชนและการสัมพันธ์กับภายนอก

ควรเชื่อมโยงให้เห็นการท่องเที่ยวเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม

จะเห็นว่าการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน หากมองว่าการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนต้องไปในทิศทางเดียวกัน ดังนั้นในแต่ละมิติของการท่องเที่ยวควรจะเข้าไปส่งเสริมและสร้างความเข้มแข็งให้กับการพัฒนาชุมชน การเปรียบเทียบการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนจึงเป็นเสมือนการสร้างการเปรียบเทียบและสร้างตัวชี้วัดของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งมีกรอบของการพัฒนาชุมชนเป็นแนวทาง

วัฒนธรรมชุมชน

การพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนระดับล่าง ซึ่งส่งผลให้ชุมชนและครอบครัวในชนบทล่มสลาย แต่ด้วยการทบทวนศึกษาปัญหาศักยภาพของชุมชน รวมถึงปฏิบัติการแก้ปัญหาอย่างต่อเนื่อง ก่อให้เกิดความตระหนักถึงต้นทุนสำคัญที่ชุมชนมีอยู่ คือ วัฒนธรรมชุมชน

การศึกษาวัฒนธรรมชุมชนเป็นกระบวนการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าที่ดำรงอยู่ของชุมชน โดยมุ่งเน้นการค้นหาวิถีชีวิต ความต้องการจากชุมชน ประวัติศาสตร์และมีการดำเนินการที่พัฒนาสอดคล้องกับชุมชน ภายใต้ความร่วมมือของชาวบ้าน มีการให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมในฐานะเป็นสิ่งที่เป็คุณค่าภายในชุมชนสามารถนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนบทโดยอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองของชุมชน ซึ่งการนำเสนอแนวทางการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาในลักษณะนี้เรียกว่า แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน (บำรุง บุญปัญญา, 2549)

วัฒนธรรมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนเรานับแต่เกิดจนตาย วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิต เป็นวิธีการดำเนินชีวิตของสังคม แบบแผนการประพฤติปฏิบัติและการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกัน สามารถแก้ไข ซาบซึ่งร่วมกัน

ดังนั้น วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตที่ได้สั่งสม เลือกรสร ปรับปรุง แก้ไข จนถือว่าเป็นสิ่งดีงามเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและได้ใช้เป็นเครื่องมือ หรือเป็นแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสังคม นอกจากนี้ยังถือว่าวัฒนธรรมคือ มรดกแห่งสังคม ซึ่งสังคมปรับปรุงและรักษาไว้ให้เจริญ งอกงาม วัฒนธรรมเกิดจากการประพฤติปฏิบัติร่วมกัน เป็นแนวเดียวกันอย่างต่อเนื่องของสมาชิกในสังคม สืบทอดเป็นมรดกทางสังคมต่อกันมาจากอดีต หรืออาจเป็นสิ่งประดิษฐ์คิดค้นสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ หรืออาจรับเอาสิ่งที่เผยแพร่มาจากสังคมอื่น ๆ ทั้งหมดนี้หากสมาชิกยอมรับและยึดถือเป็นแบบแผนประพฤติปฏิบัติร่วมกัน ก็ย่อมถือว่าเป็นวัฒนธรรมของสังคมนั้น ทั้งนี้ วัฒนธรรมมีทั้งระดับชาติ และระดับที่เป็นส่วนย่อยของกลุ่มคนต่าง ๆ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นวัฒนธรรม (มงคล พนมมิตร, 2551)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ความหมายการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

นักวิชาการหลายท่านได้ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research-PAR) ไว้หลายความหมาย ดังต่อไปนี้

สุภางค์ จันทวานิช (2531) กล่าวว่าไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่นำแนวคิด 2 ประการมาผสมผสานกันคือการปฏิบัติการ (action) ซึ่งหมายถึงกิจกรรมที่โครงการวิจัยจะต้องดำเนินการ และคำว่า การมีส่วนร่วม (participation) อันเป็นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของทุกฝ่ายที่เข้าร่วมกิจกรรมวิจัย ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่ง แล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินการจนกระทั่งสิ้นสุดการวิจัย โดยมีความหมายถึงวิธีการที่ให้ผู้ถูกวิจัยหรือชาวบ้าน เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัย เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหาของการดำเนินการ การช่วยให้ข้อมูลและการช่วยวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนช่วยหาวิธีแก้ไขปัญหาก็หรือส่งเสริมกิจกรรมนั้น ๆ ซึ่งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ข้อมูลจากการทำวิจัยทุกขั้นตอนชาวบ้านเป็นผู้ร่วมกำหนดปัญหาของชุมชนและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา กระบวนการวิจัยจึงดำเนินไปในลักษณะของการแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัย เพื่อให้ได้ข้อสรุปเป็นขั้น ๆ ส่วนกระบวนการสังเคราะห์ข้อมูลเป็นไปในเชิงการวิภาษ (dialectic) ซึ่งชาวบ้านจะค่อย ๆ เรียนรู้ด้วยตัวเอง และด้วยวิธีการวิจัยเช่นนี้ ข้อมูลที่ได้จึงมีความชัดเจน สะท้อนความคิดอ่านตลอดจนนิสัยใจคอของชาวบ้าน สะท้อนความต้องการและแบบแผนในการดำเนินชีวิตของเขา การวิจัยแบบนี้จึงเป็นวิธีการที่สนับสนุนให้ชาวบ้านหรือตัวแทนในชุมชนเป็นคนสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับตนเองและชุมชน โดยการศึกษาเรียนรู้หาข้อมูล การศึกษาวิเคราะห์ถึงปัญหา รวมทั้งการแก้ไขปัญหาที่กำลังประสบอยู่ โดยการร่วมกันวางแผน และกำหนดการดำเนินงานตามแผนหรือโครงการ พร้อมทั้งการปฏิบัติตามแผน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาได้ถูกต้องตรงตามความต้องการ ประกอบกับการใช้ภูมิปัญญาและทุนที่มีอยู่ในชุมชน การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้ นอกจากจะส่งผลดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ยังช่วยให้เกิดการพัฒนาของผลงานวิจัยและกระบวนการวิจัยในตัวของมันเองอีกด้วย และอีกทางหนึ่งการวิจัยยังเป็นส่วนสำคัญในการสร้างองค์ความรู้ให้แก่ประชาชนที่เข้าร่วมกิจกรรมการวิจัย ซึ่งสามารถเป็นตัวนำของการพัฒนาไปสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพอีกด้วย

ชนิษฐา กาญจนสินนท์ (2536) ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง การวิจัยที่พยายามศึกษาชุมชน โดยเน้นการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาหาแนวทางในการ

แก้ไขปัญหา วางแผนและดำเนินการตามแผนในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งการดำเนินการประเมินผล โดยที่ทุกขั้นตอนดังกล่าวสมาชิกชุมชนเข้าร่วมด้วย อันเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ ได้พัฒนาตนเองในการทำงานพัฒนา

กล่าวโดยสรุป การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมหมายความว่า การร่วมกันดำเนินการ กระบวนการวิจัยโดยผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ ทั้งที่เป็นชาวบ้านและนักพัฒนา โดยผู้วิจัยเป็นเพียงพี่เลี้ยงให้กับชุมชน เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามสภาพความจริงของสังคมนั้น

นอกจากนี้ข้อกำหนดของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้นแตกต่างไปจาก แนวคิดของการวิจัยแบบเดิมอยู่มาก คือ นักวิจัยทุกคนจะต้องรักษาความเป็นกลาง โดยแยกตัวเอง โดยสิ้นเชิงออกจากสิ่งที่ศึกษาเพื่อมิให้เกิดอคติ (bias) ต่อการศึกษา อันจะทำให้ผลของการศึกษา เบี่ยงเบนและไม่น่าเชื่อถือ แต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้น เป็นการทำงานร่วมกัน ระหว่างนักวิจัย และนักพัฒนาหรือนักปฏิบัติการตลอดกระบวนการศึกษาค้นคว้า

ผู้เขียนขอเสนอคุณลักษณะสำคัญของงานวิจัยรูปแบบดังกล่าวเมื่อเทียบกับงานวิจัยแบบ ดั้งเดิม สามารถสรุปได้จากผลงานความคิดของพันธุ์ทิพย์ รามสูตร (2540) ดังตาราง

ตารางที่ 3 การเปรียบเทียบประเด็นการวิจัยแบบดั้งเดิมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ประเด็นเปรียบเทียบ	การวิจัยแบบดั้งเดิม	การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
รูปแบบ	เป็นพิมพ์เขียวที่กำหนดให้	เน้นกระบวนการที่ปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์
อุดมการณ์/ปรัชญา	เน้นกลุ่มคนชั้นสูง	เน้นกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสในสังคม คนชายขอบ
จุดมุ่งหมาย	ไม่ผูกพัน ทำให้ได้ข้อมูลเพื่อตอบปัญหาการวิจัย	มีพันธกรณีระหว่างนักวิจัยกับชาวบ้านที่จะร่วมกันเพื่อสิทธิของมนุษย์
กรอบการวิจัย	กำหนดโดยนักวิจัยขององค์กร	กำหนดโดยประชาชนในพื้นที่
จุดเน้น	วัตถุ เน้นการสร้างสิ่งของ	คน เริ่มที่คนเป็นหลัก ทำให้คนมีคุณค่า สร้างความภาคภูมิใจและกำลังใจ
เป้าหมาย	กำหนดไว้ล่วงหน้า	ปรับเปลี่ยนตามความต้องการของท้องถิ่นตามเงื่อนไขความเหมาะสม
ยุทธวิธี	เน้นการวางแผนที่อ้างว่าชาวบ้านไม่สามารถวางแผนเองได้	เน้นการมีส่วนร่วม เชื่อมั่นในความสามารถในการเรียนรู้ของคน
วิธีการ	เข้มงวดรัดกุม เน้นหลักการวิจัยเชิงปริมาณ มองมิติชุมชนที่ศึกษาและใช้เทคโนโลยีหรือระเบียบวิธีการชั้นสูง	เรียบง่าย ใช้วิธีการที่ชาวบ้านรู้จักและถนัด มองชุมชนอย่างเป็นองค์รวม และใช้เทคโนโลยีชาวบ้าน
การวิเคราะห์สถานการณ์	เน้นการย่อส่วน (Reductionism)	การมององค์รวม (Holistic Approach)
รูปแบบการพัฒนา	ควบคุม ชี้นำและให้แรงจูงใจเป็นวัตถุ เน้นการทำงานตามแผนและส่งเสริมวัฒนธรรมการพึ่งพา	ปลดปล่อย สร้างกำลังอำนาจในการคิดและต่อรองให้สำเร็จในสิ่งที่ได้กระทำ โดยมีแรงจูงใจคือความภูมิใจในศักดิ์ศรีของตนและเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมการพึ่งพาตนเอง
มองชาวบ้าน	เป็นผู้รับประโยชน์จากความสำเร็จของโครงการวิจัย	เป็นผู้ทำประโยชน์ เป็นผู้ลงมือกระทำโครงการสำเร็จ และมีส่วนร่วม
ผลลัพธ์ (Output)	เน้นวัตถุที่เป็นผลิตผลของโครงการ เช่น ร้ว ถนน อาคารเป็นต้น	ไม่เน้นวัตถุ แต่เน้นความสามารถของชุมชน เน้นการเรียนรู้ ความพอใจ ความหลากหลาย กำลังใจและแรงใจของประชาชน

หลักการสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

โดยหลักการนั้น การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นรูปแบบของการวิจัยที่ประกอบไปด้วยกระบวนการค้นคว้าทางสังคม การให้การศึกษาและการกระทำหรือการปฏิบัติการ เพื่อที่จะให้กลุ่มผู้ถูกกดขี่หรือด้วยโอกาสในสังคมได้มีส่วนร่วมในการสร้างความรู้ และทำความเข้าใจกับสภาพการณ์ที่ปรากฏอยู่ รวมทั้งเปิดพื้นที่ให้เรียนรู้และแก้ไขปัญหาาร่วมกันระหว่างหลายฝ่าย อันเป็นการสร้างความรู้ให้กับสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม

พันธุ์ทิพย์ รามสูตร (2540) อธิบายไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีหลักการสำคัญที่ให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนระบบการสร้างความรู้ ซึ่งแตกต่างไปจากของนักวิชาการโดยประกอบด้วย

1. ปรับปรุงความสามารถและพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน ด้วยการส่งเสริมยกระดับการศึกษาและพัฒนาความเชื่อมั่นให้เกิดการวิเคราะห์/สังเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของตนเอง ซึ่งเป็นการนำเอาศักยภาพเหล่านี้มาใช้ประโยชน์
2. ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้าน ตลอดจนมีการนำไปใช้อย่างเหมาะสม
3. สนใจปริทัศน์ของชาวบ้าน โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะช่วยเปิดเผยให้เห็นคำถามที่ตรงกับประเด็นปัญหา
4. การปลดปล่อยแนวความคิดเพื่อให้ชาวบ้านแต่ละคนมีโอกาส สามารถมองความคิดเห็นของตนเองได้อย่างเสรี มองสภาพการณ์และปัญหาของตนเอง วิเคราะห์วิจารณ์ ตรวจสอบสภาพข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

การมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย

การมีส่วนร่วมเป็นวิธีการสำคัญที่จัดว่าเป็นหัวใจสำคัญ ประการหนึ่งและเป็นสาระสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทั้งนี้ ทวีทอง หงส์วิวัฒน์ (2527) มีความเห็นว่าการมีส่วนร่วมเป็นสิทธิของประชาชนต่อการตัดสินใจนโยบายที่เกี่ยวกับการจัดสรร และการใช้ประโยชน์ ของทรัพยากรเพื่อการผลิต ซึ่งเป็นความจำเป็นที่ประชาชนต้องเข้าร่วมในการวางแผนเพื่อการกินดีอยู่ดี และสามารถตอบสนองต่อสิ่งที่เข้าถึงซึ่งการพัฒนาให้คนจน ได้รับประโยชน์เพื่อการผลิต การบริการ และสิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณะด้วย และการมีส่วนร่วมคือการที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจในระดับต่าง ๆ ทางจัดการบริการทางการเมือง เพื่อกำหนดความต้องการของชุมชนของตน การมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดกระบวนการ และโครงสร้างที่ประชาชนสามารถที่จะแสดงออก ซึ่งความต้องการของตน การจัดลำดับความสำคัญ การเข้าร่วมในการพัฒนา และได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้น โดยเน้นการให้อำนาจในการ

ตัดสินใจแก่ประชาชนในชนบท และเป็นกระบวนการกระทำที่ประชาชนมีความสนใจเข้ามา
 มีส่วนในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงเพื่อประชาชนเอง โดยให้ประชาชนได้มีส่วนในการตัดสินใจ
 เพื่อตนเอง ทั้งนี้โดยมิใช่การกำหนดกรอบความคิดจากบุคคลภายนอก ตามนิยามที่กล่าวถึงนี้ การมี
 ส่วนร่วมทางของประชาชน ในฐานะสมาชิกของสังคม ไม่ว่าจะเป็นบริบทของการพัฒนาสังคม
 เศรษฐกิจ การเมืองหรือวัฒนธรรม ย่อมเป็นสิ่งที่แสดงออกให้เห็นถึงพัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา
 ในการกำหนดชีวิตของตนอย่างเป็นตัวของตนเอง ในการจัดการควบคุมการใช้และการกระจาย
 ทรัพยากร ที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็น
 นอกจากนี้การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้
 ทรัพยากร ควบคุมการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและ
 สังคม ทำให้ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญาซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจในการ
 กำหนดชีวิตของตน โดยภาครัฐจะต้องคืนอำนาจในการกำหนดการพัฒนาให้แก่ประชาชน เพื่อให้
 ประชาชนโดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสในสังคมได้มีโอกาสในการแสดงความต้องการ แสวงหาทางเลือก
 หรือเสนอข้อเรียกร้อง เพื่อปกป้องผลประโยชน์ร่วมของกลุ่ม และเป็นผู้มีบทบาทหลักในการ
 ดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชน คือ เป็นผู้กำหนดความจำเป็นพื้นฐานของชุมชน และเป็นผู้ระดม
 ทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อสนองตอบความจำเป็นพื้นฐานและบรรลุวัตถุประสงค์บางประการทางสังคม
 เศรษฐกิจ การเมือง

ในเชิงทฤษฎีแล้ว การมีส่วนร่วมต่อการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการพัฒนานั้น มี
 หลากหลายมิติ สามารถจำแนกออกได้เป็นมิติต่าง ๆ ประกอบด้วย มิติแรก ร่วมศึกษาและวิเคราะห์
 ปัญหา ซึ่งเป็นการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน วิเคราะห์ชุมชน ค้นหาปัญหา
 และสาเหตุของปัญหาภายในชุมชนร่วมกัน และมีส่วนในการจัดลำดับความสำคัญของความ
 ต้องการด้วย เป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้เรียนรู้สภาพของชุมชน วิถีชีวิต สังคม ทรัพยากรและ
 สิ่งแวดล้อมเพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการจัดทำและประกอบการพิจารณาวางแผนงานวิจัย
 มิติที่สอง ร่วมวางแผน เป็นการวางแผนการพัฒนาหลังจากได้ข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนแล้ว
 นำข้อมูลมาวิเคราะห์หาปัญหา สาเหตุของปัญหาเรียบร้อยแล้ว นำมาอภิปรายแสดงความคิดเห็น
 ร่วมกันเพื่อกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ การกำหนดวิธีการและแนวทางการ
 ดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้เพื่อการวิจัย มิติที่สาม ร่วม
 ดำเนินการ เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินการพัฒนา หรือเป็นขั้นตอนปฏิบัติการ
 ตามแผนการวิจัยที่ได้วางไว้ ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์
 ให้กับชุมชน โดยการสนับสนุนด้านเงินทุน วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน รวมทั้งการเข้าร่วมในการ
 บริหารงาน การประสานขอความช่วยเหลือจากภายนอกในกรณีที่มีความจำเป็น มิติที่สี่ ร่วมรับ

ผลประโยชน์ โดยประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดการแจกจ่ายผลประโยชน์จากกิจกรรมการวิจัยในชุมชนในพื้นที่ที่เท่าเทียม เสมอภาคกัน และมีมติที่ห้า เป็นการมีส่วนร่วมติดตามประเมินผลการดำเนินงานวิจัย และผลของการพัฒนาจากการดำเนินการไปแล้วว่าสำเร็จตามวัตถุประสงค์หรือไม่ มีปัญหาอุปสรรค และข้อจำกัดอย่างไร เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ทันที และนำข้อผิดพลาดไปเป็นบทเรียนในการดำเนินการต่อไป การเปิดให้ประชาชนหรือชาวบ้านที่เกี่ยวข้องได้มีโอกาสเข้าร่วมกระบวนการวิจัยนั้น นับได้ว่าเป็นคุณค่าโดยแท้ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบนี้ ซึ่งก่อให้เกิดรากฐานแห่งความยั่งยืนของการพัฒนา

ไพโรจน์ ชลารักษ์ (2548) อธิบายไว้ว่า หากพิจารณาในรูปของกระบวนการวิจัย การมีส่วนร่วมของฝ่ายต่าง ๆ สามารถระบุได้ตามลำดับขั้นหรือกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้หลายขั้นตอน ซึ่งช่วยให้เห็นบทบาทหน้าที่ของผู้เข้าร่วมการวิจัยแต่ละฝ่ายได้อย่างชัดเจน และในทางปฏิบัติแล้ว กระบวนการวิจัยก็ต้องดำเนินไปโดยความร่วมมือกับการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเป็นลำดับขั้นตอนตั้งแต่ต้นจนจบสิ้นกระบวนการ ดังต่อไปนี้

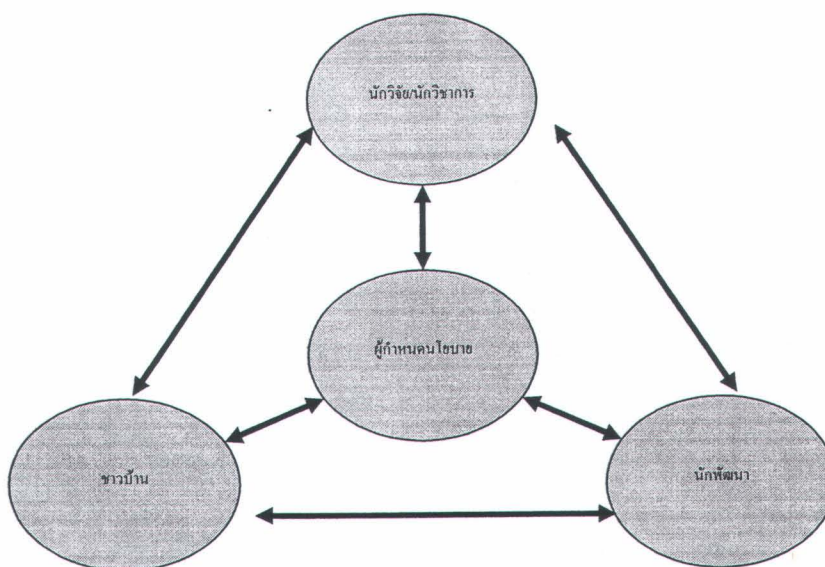
1. ขั้นการศึกษาบริบท ในขั้นนี้ นักวิจัยจะทำการกำหนดพื้นที่หรืออาณาบริเวณที่จะทำการศึกษาวิจัยเพื่อทำประชาคมโดยมีนักพัฒนาประชาสัมพันธ์ชักชวนให้ชาวบ้านเข้าร่วม และชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมการวิจัย
2. ขั้นกำหนดปัญหา ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยสรุปคำถามหรือปัญหา รวมทั้งอธิบายเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการแก้ไขปัญหาให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้เห็นภาพและเกิดความเข้าใจตรงกัน ส่วนนักพัฒนาทำความเข้าใจประเด็นปัญหาละมอดถึงผลของการวิจัยได้อย่างชัดเจน และครอบคลุมส่วนเกี่ยวข้องอื่น ๆ และชาวบ้านได้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อให้ข้อมูล และแสดงความคิดเห็น/ความต้องการ ซึ่งโดยความเป็นจริงแล้ว การวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับสภาพจริงที่เกิดขึ้นหรือสอดคล้องกับความต้องการพัฒนาที่ประสงค์ได้นั้น ย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นการที่นักวิจัยต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับประชาชนในชุมชนท้องถิ่น รวมถึงการสร้างความตระหนักในบทบาทและความสำคัญของการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ขั้นการกำหนดปัญหาร่วมกับชาวบ้านในชุมชน จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ผู้วิจัยจะต้องดำเนินการให้เกิดผลอย่างแท้จริง ก่อนจะเริ่มดำเนินงานในขั้นตอนอื่น

3. ขั้นการวางแผนปฏิบัติงานวิจัย ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยจัดทำขั้นตอนการปฏิบัติงานวิจัยให้ชัดเจน รวมทั้งระบุด้วยว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำวิจัยแต่ละฝ่ายจะมีส่วนร่วมอะไร และอย่างไร เมื่อใดบ้าง พร้อมทั้งแผนการปรับปรุงหรือปรับเปลี่ยนวิธีการวิจัย ส่วนนักพัฒนาจะเข้าร่วมปฏิบัติการวิจัยโดยติดตามผลการดำเนินงานวิจัยทุกขั้นตอน และคอยตรวจสอบผลของการดำเนินงานว่ามีสิ่งใดที่ผิดพลาด หรือไม่เป็นไปตามแผนหรือเป้าหมาย หรือมีสิ่งใดที่เกิดแทรกซ้อน

ขึ้นหรือไม่ โดยชาวบ้านนั้น จะเข้ามีส่วนร่วมลงมือในการปฏิบัติงานวิจัยตามแผน และตรวจสอบผลว่าพึงพอใจหรือไม่

4. ขั้นการติดตาม ตรวจสอบและปรับปรุง รวมทั้งการแก้ไขระหว่างการปฏิบัติงานวิจัย ในขั้นนี้ นักวิจัยมีส่วนร่วม การพิจารณาหาทางปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยอาศัยข้อมูลจากทุกฝ่าย แล้วนำมาทำการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมเพื่อให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมาย ซึ่งนักพัฒนาจะเข้ามีส่วนร่วมด้วยการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานวิจัยและประเมินว่าผลที่เกิดขึ้นเป็นไปตามเป้าหมายหรือไม่ เป็นต้น และประชาชนหรือชาวบ้านจะเข้าร่วมด้วยการรับรู้ถึงการปรับเปลี่ยนการปฏิบัติงานตามที่นักวิจัยกำหนด รวมทั้งให้ข้อมูลย้อนกลับ (feedback) ที่แสดงถึงความพึงพอใจและความสำเร็จของการดำเนินการวิจัย

5. ขั้นการสรุปผลการวิจัย ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยจะทำการสรุปผลการวิจัย และเรียบเรียงเป็นรายงานการวิจัยออกเผยแพร่ นักพัฒนามีส่วนร่วมด้วยการรับทราบและตรวจสอบประเมินผลการวิจัยว่าประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด มีปัญหาและอุปสรรคอย่างไรบ้าง โดยชาวบ้านเข้ามีส่วนร่วมด้วยการให้ข้อมูลย้อนกลับผลของการวิจัยว่าพึงพอใจและได้ผลตามที่คาดหวังไว้หรือไม่ และแสดงความคิดเห็นอื่นประกอบข้อมูลด้วยว่าเพราะเหตุใด

รูปที่ 1 การมีส่วนร่วมของฝ่ายต่าง ๆ ในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
ปรับปรุงจากไพโรจน์ ชลารักษ์ (2548)

ในแง่บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้น สุภาภรณ์ จันทวานิช (2531) อธิบายไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้น เป็นการผสมผสานความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัยของนักวิจัย รวมถึงวัตถุประสงค์ของนักวิจัยกับนักพัฒนา ควบคู่ไปกับความต้องการความรู้ และประสบการณ์ของผู้ถูกวิจัย การดำเนินการและผลของการวิจัยจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบุคคลหลายฝ่าย ซึ่งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้ ประกอบด้วยบุคคล 3 ฝ่าย คือ 1) บุคคลเป้าหมาย อาจเป็นผู้แทนของกลุ่มบุคคลเป้าหมาย หรือชุมชนที่จะทำการศึกษา ซึ่งถือว่าคนในชุมชนหรือกลุ่มนั้นเป็นผู้ที่รู้ข้อมูลเกี่ยวกับตนเองดีที่สุด 2) นักวิจัย เป็นตัวแทนของนักวิชาการที่มีความสนใจในการวิจัยและพัฒนา ถือเป็นบุคคลภายนอก นักวิจัยจึงเป็นฝ่ายผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญเรื่องแนวความคิด ทฤษฎีและระเบียบวิธีการวิจัย และ 3) นักพัฒนา เป็นกลุ่มผู้มีความรู้ มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนา เป็นผู้แทนของฝ่ายรัฐบาลหรือองค์กรพัฒนาเอกชน แม้ว่าเป็นบุคคลคนภายนอก แต่นับว่าเป็นบุคคลที่ค่อนข้างจะใกล้ชิดกับบุคคลเป้าหมายของการพัฒนาหรือบุคคลกลุ่มแรกมากที่สุด ซึ่งบางครั้งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นักวิจัยและนักพัฒนาอาจเป็นบุคคลเดียวกันก็ได้

ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย

ชัชวาลย์ ทัดศิวัช (มปป.) ได้ให้มุมมองในเรื่องขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

1. ระยะเตรียมการวิจัย (pre-research phase)

ในระยะนี้ เป็นการเตรียมชุมชนเพื่อให้มีความพร้อมเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย นับว่าเป็นเรื่องสำคัญและเป็นแกนหลักของการวิจัยแบบนี้ โดยการดำเนินงานขั้นตอนนี้มีจุดมุ่งเน้นสำคัญที่จะให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้วิจัย ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน รวมถึงเจ้าหน้าที่หน่วยงานต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องเกี่ยวข้อง ในขั้นเตรียมการนี้ สุริยา วีรวงศ์ (2538) กล่าวว่าต้องประกอบด้วยขั้นตอนย่อย ดังนี้

1.1 การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน (build-up rapport) วิธีการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนที่ดีที่สุดคือการปฏิบัติตัวของนักวิจัยที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทั้งนี้ นักวิจัยควรร่วมกิจกรรมทุกอย่างของชุมชนซึ่งเป็นเครื่องช่วยให้ นักวิจัยสามารถทำความเข้าใจโลกทัศน์ของชาวบ้านได้ดีขึ้น โดยทั่วไปแล้ว ผู้วิจัยจะลงพื้นที่เพื่อไปพบกับบุคคลต่าง ๆ ในชุมชนที่มีส่วนสำคัญและเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานวิจัย หรือเป็นประชาชนกลุ่มเป้าหมายของการวิจัย พุดคุยแนะนำตัวเองเพื่อให้ทุกฝ่ายได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ เป้าหมายและความต้องการส่วนร่วมของชาวบ้านในกิจกรรมการวิจัย อันจะช่วยให้ชาวบ้านเกิดความไว้วางใจ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังจะ

สามารถทำการวิเคราะห์ค่าความสภาพการณ์ ปัญหาของการดำเนินงานวิจัยที่อาจเกิดขึ้น สามารถเตรียมรับมือได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.2 การสำรวจและศึกษาชุมชน (surveying and studying community) เป็นขั้นตอนของการศึกษาข้อมูลที่เป็นลักษณะทางกายภาพ แหล่งทรัพยากรต่าง ๆ ภายในชุมชน รวมถึงการศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการเมือง ซึ่งโดยมากแล้วผู้วิจัยจะใช้แบบสังเกต สัมภาษณ์ ถ่ายภาพสถานที่ รวมถึงการศึกษาข้อมูลจากเอกสารหลักฐานจากหน่วยงานราชการหรือจากองค์กรพัฒนาที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ ยังมีบางโครงการวิจัย ใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน หรือผู้สูงอายุเพื่อทราบประวัติความเป็นมาของชุมชนด้วยส่วนการจัดเลือกชุมชนนั้น

1.3 คัดเลือกชุมชน (selecting community) อรุณรุ่ง บุญชนันตพงศ์ (2549) ได้เสนอความเห็นไว้ว่า โดยทั่วไปแล้วการคัดเลือกชุมชนยึดหลักการเลือกชุมชนที่ด้อยโอกาสในการพัฒนา (disadvantage community) เพื่อเป้าหมายในการยกระดับคุณภาพชีวิตและสร้างโอกาสความเท่าเทียมของการพัฒนากับชุมชนอื่น แต่งานวิจัยจำนวนมากคัดเลือกชุมชนจากประเด็นของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน หรือบางกรณีการวิจัยมุ่งหมายกระทำต่อชุมชนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแข็งขัน เพื่อเป็นชุมชนต้นแบบของการทำวิจัยและการพัฒนาให้กับชุมชนอื่นด้วยเช่นกัน

1.4 การเข้าสู่ชุมชน (entering community) ข้อมูลชุมชนนับเป็นสิ่งสำคัญและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการนำมาประกอบการพิจารณาตัดสินใจกำหนดพื้นที่ดำเนินการ ซึ่งข้อมูลดังกล่าวควรเป็นข้อมูลที่มีรอบด้าน สำหรับแหล่งข้อมูลในขั้นตอนนี้อาจมาจากส่วนราชการ เช่น ข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐาน ข้อมูลจำนวนประชากรและบุคคลที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน หรือครูภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น อาจเป็นข้อมูลที่ต้องคัดสรรพัฒนาเอกชนรวบรวมไว้ หรือนักวิจัยจะดำเนินการเก็บข้อมูลเองโดยการสำรวจชุมชน (community surveying) ก็ได้

1.5 การเตรียมคนและเครือข่ายความร่วมมือ ในขั้นตอนนี้ ถูกกำหนดให้เป็นขั้นตอนสุดท้ายของระยะก่อนการวิจัยโดยมุ่งหมายให้เกิดความพร้อมในการดำเนินการวิจัยเป็นระยะต่อไป และก่อให้เกิดการประสานงานที่ดีเพื่อความสะดวกต่อการดำเนินงานวิจัย ในส่วนของการเตรียมคนนั้น เป็นการเตรียมความพร้อมให้กับชาวบ้านเพื่อเป็นแกนนำในการปฏิบัติงานวิจัยร่วมกับนักพัฒนาและคณะผู้วิจัย ซึ่งในทางปฏิบัติแล้ว มักจะมีการเตรียมคน 3 กลุ่ม คือ เตรียมคนในชุมชน คณะนักวิจัยมักจะลงพื้นที่เพื่อจัดประชุมในชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ชาวบ้านรู้จักและคุ้นเคยกับกระบวนการและการดำเนินงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมอย่างชัดเจน เตรียมนักพัฒนาด้วยการประชุมร่วมกับนักพัฒนา โดยทั่วไปคนกลุ่มนี้หมายถึง ผู้นำชุมชน พัฒนากรอำเภอ พัฒนาการ

อำเภอประจำตำบลและเจ้าหน้าที่หน่วยงานอื่น เช่น ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล และองค์กรพัฒนาภายนอกที่มีความสนใจศึกษาร่วมกัน กิจกรรมสำคัญของการดำเนินงานในขั้นตอนนี้คือการประสานความร่วมมือ การสร้างความเข้าใจในกรอบของการทำงานวิจัย การหาหรือแนวทางพัฒนาชุมชน รวมถึงการประสานงานเรื่องการใช้สถานที่ดำเนินการประชุมด้วย และเตรียมนักวิจัยด้วยการประชุมปรึกษากันเพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจตรงกันในบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่ายในการทำงานวิจัย

ส่วนการเตรียมเครือข่ายความร่วมมือ งานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมหลายชิ้นได้ใช้วิธีการให้นักวิจัยทำการประสานกับองค์กรภาครัฐและหรือองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือ การเตรียมเครือข่ายความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพ เป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้กระบวนการวิจัยดำเนินไปได้ด้วยดี

ในขั้นนี้ ปัญหาของการวิจัยเป็นประเด็นเกี่ยวกับการเข้าถึงชาวบ้านกลุ่มเป้าหมาย การสื่อสารการทำวิจัยในแง่มุมต่าง ๆ เช่น ขั้นตอน ผลประโยชน์ที่ชาวบ้านจะได้รับ คณะนักวิจัยพึงทำความเข้าใจว่า งานวิจัยแบบมีส่วนร่วมจะเป็นของใหม่ในสายตาของชาวบ้านแล้วชวนให้เข้าร่วม ชาวบ้านส่วนมากก็จะตื่นเต้นกับการเข้ามาทำงานเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหของเขากจากบุคคลหรือหน่วยงานภายนอก แต่ชาวบ้านไม่มีเวลามากนักการดำเนินกระบวนการวิจัยจึงต้องเป็นไปอย่างกระชับ เพราะยังกระบวนการยาวมากเท่าใด การมีส่วนร่วมของชาวบ้านก็จะลดลงไปตามส่วนเท่านั้น นอกจากนี้แล้ว การจัดเวทีที่ง่ายต่อความเข้าใจ สามารถสะท้อนความต้องการของประชาชนที่มีบรรยากาศสบาย ๆ หรือการศึกษาชุมชนประกอบ ช่วยให้คณะผู้วิจัยได้รับข้อมูลที่กว้างขวางมากขึ้น บางกรณีคณะนักวิจัยสามารถสร้างคำถามต่อการกำหนดปัญหาของการวิจัยได้ การขาดความชัดเจนในประเด็นที่ต้องการนำเสนอเพื่อพัฒนาหรือแก้ไขปัญหารวมทั้งการขาดความต่อเนื่องในการมีส่วนร่วมวิจัยของชาวบ้าน ยังอาจส่งผลให้เกิดพฤติกรรมชาวบ้านติดตามผู้นำชุมชน หรือชาวบ้านส่วนใหญ่ในแบบ ว่ายังงี้ก็ว่าตามกัน บางกรณีผู้นำชุมชนอาจขาดความเป็นกลางหรือมีแนวโน้มฝักใฝ่ฝ่ายการเมือง กระทั่งส่งผลให้ตัวชาวบ้านตกเป็นเครื่องมือของกลุ่มผลประโยชน์และการตัดสินใจของชาวบ้านสร้างความชอบธรรมให้แก่การดำเนินกิจกรรมโครงการพัฒนาของภาครัฐ

2. ระยะดำเนินการวิจัย (research phase) ประกอบด้วยขั้นตอนย่อยคือ

2.1 การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน (problem identification and diagnosis)

ในขั้นนี้ เน้นการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนและการให้การศึกษากับชุมชน โดยเน้นไปที่กระบวนการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ โดยวิธีการจะใช้การอภิปราย ถกปัญหา (dialogue) เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้าน ทั้งที่เป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนระดับบุคคลและระดับกลุ่มบุคคล เพื่อเป็นการ

ประเมินปัญหาและความต้องการของชุมชน พร้อมไปกับการประเมินความเป็นไปได้ในด้านทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อที่จะนำทรัพยากรมาใช้ในการกำหนดแผนเพื่อการจัดโครงการต่อไป

2.2 การพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการ เมื่อมีการวิเคราะห์โครงการโดยการประเมินความต้องการของชุมชน เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาจะมีหลายแนวทาง ชาวบ้านและนักวิจัยต้องพิจารณาร่วมกันถึงวิธีการแก้ไขปัญหาใดที่เหมาะสมกับท้องถิ่นหรือมีความเป็นไปได้ ชาวบ้านควรมีบทบาทหลักเข้ามามีส่วนร่วมให้มากขึ้น และกำหนดโครงการหรือกิจกรรมที่จะดำเนินการ

2.3 การกำหนดแผนงานโครงการและการจัดการ (planning phase) กิจกรรมในช่วงนี้เป็นกระบวนการตัดสินใจร่วมกันเพื่อคัดเลือกโครงการและกิจกรรมที่จะต้องดำเนินการ เพื่อความมั่นใจว่าโครงการที่ได้รับการคัดเลือก และกิจกรรมที่ต้องดำเนินการ หลังจากที่ผ่านมาขั้นตอน 2.1 ผู้วิจัยควรต้องใช้วิธีการกระตุ้นให้ชาวบ้านมีบทบาทหลักในการแก้ไขปัญหา การกำหนดโครงการและกิจกรรมที่จะดำเนินการ

2.4 การปฏิบัติตามโครงการ (implementation phase) เป็นขั้นตอนที่สำคัญ โดยคำถามที่ผู้วิจัยต้องใช้ถามในกลุ่มหรือในคณะทำงานเพื่อการดำเนินการในขั้นนี้ คือ ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร และอย่างไร

ในแง่ปัญหาอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นในขั้นตอนนี้ จะเป็นประเด็นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกระบวนการวิจัย จากความไม่สนใจเข้ามามีส่วนร่วม การขาดความรู้ความเข้าใจอันดีต่อกระบวนการ และผลประโยชน์ของการทำวิจัย การวิจัยเป็นเรื่องทางเทคนิคที่ต้องอาศัยความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะ ประกอบกับการวิจัยแบบนี้ที่ไม่มีการจ่ายตอบแทนเป็นเงินให้แก่ผู้เข้าร่วมการวิจัย การมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนการวิจัยรวมถึงการเข้าร่วมงานวิจัยของชาวบ้าน จึงเป็นไปได้โดยเน้นการรับฟังสิ่งที่ผู้วิจัย และนักพัฒนาพูดเป็นหลัก

3. ระยะการติดตามและประเมินผลโครงการ (monitoring and evaluation phase)

เป็นขั้นตอนที่เกี่ยวกับการวัดผลสำเร็จของโครงการ หากโครงการสามารถดำเนินได้อย่างเหมาะสมและอย่างต่อเนื่อง ในขั้นตอนนี้คณะผู้วิจัยจะร่วมกับชาวบ้านที่เป็นผู้ร่วมงานวิจัยทำการตรวจสอบข้อมูลที่เป็นผลของการวิจัยว่าครบถ้วนถูกต้องหรือไม่ จากนั้นจะมีการจัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์และจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อนำเสนอผลการวิจัยเพื่อเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัยกับชุมชน รวมถึงการสานต่อให้ชาวบ้านนำผลของการวิจัยไปดำเนินการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนต่อไป ระยะของการทำวิจัยและขั้นตอนของการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นั้น อาจมีความแตกต่างกันไปบ้างในรายละเอียด ไม่ถือว่าเป็นเรื่องผิดหรือถูก หากแต่เป็น

ความเหมาะสมในบริบทของการดำเนินงานวิจัยที่อาจมีข้อจำกัดที่คณะผู้วิจัยจำเป็นต้องรวบ
 กิจกรรมหลายกิจกรรมไว้ดำเนินการในคาบเวลาที่ใกล้เคียงกัน หรือเป็นความต้องการของชุมชนเอง
 ที่จะกระชับขั้นตอนของการดำเนินงานวิจัย เพื่อไม่ให้กระทบต่อการดำรงชีวิตประจำวัน ขั้นตอน
 การดำเนินการวิจัยจะสั้นหรือยาว มีรายละเอียดมากหรือน้อยเพียงใด จึงอาจจะไม่ใช่ว่าเรื่องใหญ่
 หากแต่การมุ่งตอบสนองความต้องการและข้อจำกัดของชุมชนรวมถึงการทำให้ชุมชนได้มองเห็น
 ปัญหาของตนเอง เกิดความต้องการอย่างแท้จริงและมุ่งมั่นมีส่วนร่วมทั้งในการปฏิบัติงานวิจัยและ
 การนำผลของการวิจัยไปใช้เพื่อปรับปรุงชุมชนให้ดีขึ้น ในขั้นตอนนี้ต้องอาศัยการมีเข้าใจที่ถูกต้อง
 การมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์และกระตือรือร้นของฝ่ายต่าง ๆ โดยเฉพาะชาวบ้าน การมีความ
 เข้าใจที่ถูกต้อง การสร้างช่องทางการตรวจสอบงานวิจัยและการมีเครื่องมือประเมินผลการวิจัยว่า
 ประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด มีปัญหาและอุปสรรคอย่างไรบ้าง จะทำให้ทุกฝ่ายคาดหมายได้
 ว่าผลลัพธ์ของการวิจัยจะปรากฏออกมาสอดคล้องกับความต้องการพัฒนาหรือสามารถใช้ได้กับการ
 แก้ไขปัญหาอย่างตรงจุด และเข้าร่วมกระบวนการวิจัยอย่างต่อเนื่องและบังเกิดผลประโยชน์ใน
 ภาพรวม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research-PAR) นับเป็นการ
 วิจัยเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาสังคมและชุมชนที่ได้รับความสนใจอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน เป็น
 งานวิจัยที่เริ่มต้นจากชุมชน สนับสนุนให้ชาวบ้านหรือตัวแทนในชุมชนเป็นคนสร้างองค์ความรู้
 ใหม่ให้กับตนเองและชุมชน การศึกษาเรียนรู้หาข้อมูล การศึกษาวิเคราะห์ปัญหา รวมทั้งการแก้ไข
 ปัญหาที่กำลังประสบอยู่ โดยการร่วมกันวางแผนและกำหนดการดำเนินงานตามแผนหรือโครงการ
 พร้อมทั้งการปฏิบัติตามแผน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาได้ถูกต้องตรงตามความ
 ต้องการ มีนักวิจัยภายนอกทำหน้าที่ให้กระบวนการวิจัยเกิดผลสอดคล้องกับเป้าหมาย จะเห็นได้ว่า
 การวิจัยได้ช่วยสร้างคุณลักษณะของการเรียนรู้แบบพหุภาคี พร้อมกับก่อให้เกิดผลพลอยได้ที่เป็
 จิตสำนึกตระหนักในปัญหา หน้าที่ ร่วมกันแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ส่งเสริม
 กิจกรรมกลุ่ม ทำงานร่วมกันทั้งแก้ปัญหา และพัฒนาอย่างต่อเนื่องยั่งยืนของชุมชน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ดวงทิพย์ แก้วประเสริฐ (2543) ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาวิชาชีพ ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยผ่านองค์กรท้องถิ่น ตำบลแม่โจ้ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง พบว่า ความต้องการในการจัดการศึกษาวิชาชีพในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยผ่านองค์กรท้องถิ่น พบว่าก่อน การเปิดหลักสูตรควรมีการสำรวจความต้องการของชุมชนและหลักสูตรที่ต้องการคือ สาขาวิชา เกษตรกรรม โดยมุ่งให้ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันและประกอบอาชีพได้ รวมทั้งมีการ เตรียมการเกี่ยวกับวัสดุ อุปกรณ์การเรียนการสอน วิทยากร และห้องเรียนให้พร้อม และมีการ ประชาสัมพันธ์ทางหอกระจายข่าว ในการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานี้เน้นการมีส่วนร่วม ของชุมชนในด้านการจัดหลักสูตร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำเอาไปใช้ ในชีวิตประจำวันและประกอบอาชีพ ตลอดจนสามารถจัดตั้งกลุ่มให้ดำเนินเป็นธุรกิจขนาดย่อมได้ ส่วนการดำเนินงานในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนต้องการให้ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน อำเภอเป็นผู้เลือกคณะกรรมการที่มาจากคณะบุคคลที่ 3 ฝ่าย คือ สมาชิก อบต. ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ รวมทั้งคณะกรรมการการศึกษานอกโรงเรียนและผู้นำชุมชนหรือตัวแทน ประชาชน ตลอดจนมีการนำกำหนดบทบาทคณะกรรมการแต่ละฝ่ายและกำหนดขั้นตอนการจัดทำ โครงการและการติดตามผลอย่างชัดเจน

อุดร วงศ์ทับทิม (2544) ได้วิจัยเรื่องชุมชนกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและ วัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี้ อำเภอป่าซาง จังหวัดแม่ฮ่องสอน จากการศึกษาค้นพบรูปแบบการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมที่เหมาะสมกับบริบทชุมชน มีดังนี้

1. การพัฒนาศักยภาพบุคลากรในท้องถิ่น เพิ่มขีดความสามารถในการเข้าถึงองค์ความรู้ เรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของเยาวชน

2. การศึกษาธรรมชาติ เพื่อให้เยาวชนเข้าถึงทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตนเอง

3. การศึกษาศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวซึ่งมีทั้งแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ

วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์

4. การศึกษาความหลากหลายทางชาติพันธุ์ อำเภอป่าซางเป็นแหล่งวัฒนธรรมที่สำคัญแห่ง หนึ่งของล้านนา อดีตเป็นที่อยู่อาศัยของชาวลัวะ ซึ่งปัจจุบันร่วมกันก่อตั้งพิพิธภัณฑ์แสดงของใช้ ในชีวิตประจำวัน เครื่องมือเกษตรกรรมดั้งเดิม การทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ เพื่อสืบทอดตำนานชนเผ่า

5. ร่วมกันกำหนดแผนและร่วมจัดการการท่องเที่ยวในเชิงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ และวิถีชุมชนเป็น สำคัญ

เอกปรัชญา ยานะสาร (2545) ได้วิจัยเรื่อง การจัดการศึกษาวิชาชีพโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลป่าเมี่ยง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การมีส่วนร่วมการจัดการศึกษาวิชาชีพทุกด้านในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีความต้องการมีส่วนร่วมในเรื่องของการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการจัดการฝึกวิชาชีพของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนอยู่ในระดับมาก รองลงมา มีความต้องการในเรื่องการสนับสนุนงบประมาณในการฝึกอบรม ส่วนรูปแบบการจัดการศึกษาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลป่าเมี่ยง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ จะมีคณะกรรมการศูนย์ตามแผนงานติดตามและประเมินผลการจัดการศึกษา สรุปรายงานผลการปฏิบัติงาน จัดทำรายงานเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลที่ได้จากการศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษา สรุปได้ว่า การศึกษาช่วยขัดเกลาให้คนในสังคมละอายต่อบาป ละความเหินแกล้ว เป็นพลเมืองดี มีสติสัมปชัญญะ และช่วยให้มีความรู้ ความชำนาญในการประกอบอาชีพ อบรมนิสัยให้มีคุณสมบัติที่ดี พร้อมกับให้เคารพกฎหมาย ระเบียบปฏิบัติและปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ของตนเอง รู้คุณค่าของศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี มีความสำนึกที่จะรักษาความมั่นคงเสถียรภาพ เอกราชของประเทศชาติ นอกจากนี้ การศึกษายังช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างสงบสุข รู้จักรักษาสุขภาพอนามัยส่วนตนและชุมชน รู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ สามารถนำข้อคิด ข้อปฏิบัติจากศาสนาที่ตนนับถือมาใช้ในการดำเนินชีวิต

จรงค์ อินทยนต์ (2545) ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการท่องเที่ยว กรณีศึกษาบ้านโป่งร้อน ตำบลใหม่พัฒนา อำเภอกะลา จังหวัดลำปาง ซึ่งผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมในด้านการเสนอความคิด การวางแผนและการตัดสินใจ อยู่ในระดับปานกลาง การปฏิบัติงานและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการดำเนินงาน อยู่ในระดับน้อย แต่การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล อยู่ในระดับน้อยที่สุด ซึ่งสรุปได้ว่า เป็นการมีส่วนร่วมในระดับที่น้อย

ปาลิต ปราณีจิตต์ (2545) ผลการวิจัยเรื่องการจัดการศึกษานอกโรงเรียนสายอาชีพของศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย พบว่า แนวทางปรับปรุงการจัดการศึกษานอกโรงเรียนสายอาชีพในด้านเนื้อหาและหลักสูตรควรปรับปรุงใหม่ให้มีความทันสมัยใช้ประโยชน์ในปัจจุบันได้และมีเนื้อหาให้สอดคล้องกับความเป็นจริง ควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เลือกเรียนตามความต้องการใหม่ ๆ และได้เรียนรู้ด้วยตนเองควรเพิ่มเทคนิคการสอนให้มากขึ้นการเรียนการสอนมีการปฏิบัติมากกว่าที่เป็นอยู่ ด้านวัสดุอุปกรณ์ควรปรับปรุงและเพิ่มอุปกรณ์ให้เพียงพอกับผู้เรียนและให้มีความทันสมัยได้มาตรฐาน นอกจากนี้ความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกโรงเรียนสายอาชีพของผู้บริหาร พบว่า ด้านหลักสูตรและเนื้อหาควรปรับปรุงให้มีความทันสมัย ด้านครูผู้สอนควรพัฒนาครูให้มีการพัฒนากระบวนการเรียนการสอนให้

สอดคล้องกับความสนใจและความต้องการของผู้เรียนยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ด้านสื่อวัสดุอุปกรณ์ ควรเพิ่มให้เพียงพอกับผู้เรียน

หน่วยศึกษานิเทศก์ (2546) ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาอาชีพ กรณีศึกษา กลุ่มพัฒนาอาชีพจักสาน ผลิตภัณฑ์จากหญ้าสามเหลี่ยม ตำบลบ่อเกลือ จังหวัดน่าน พบว่า

1. สมาชิกกลุ่มพัฒนาอาชีพมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินการออกแบบผลิตภัณฑ์ และมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ฝึกทักษะอาชีพเพื่อการหาช่องทางการนำผลิตภัณฑ์ออกสู่ตลาด

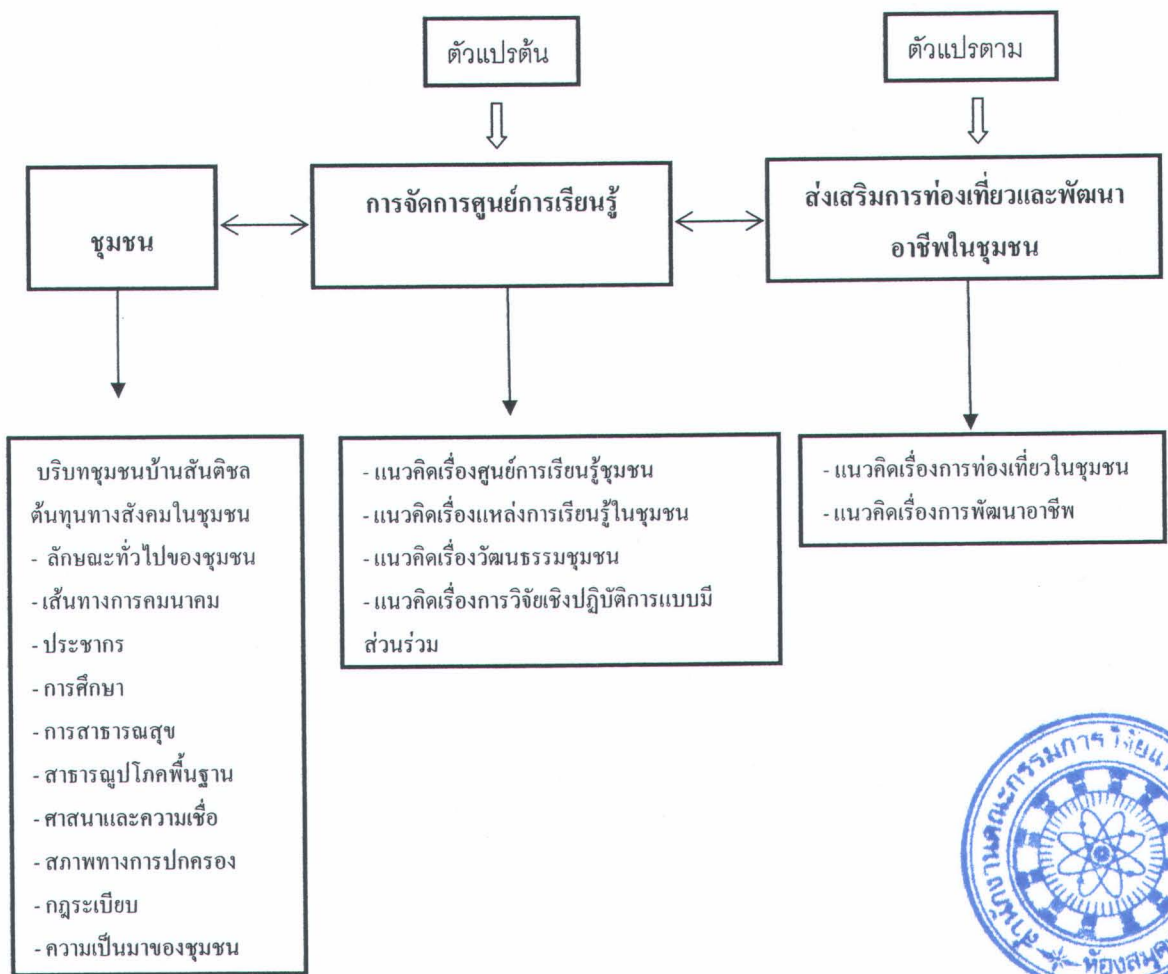
2. ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดกิจกรรมการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพคือ การมีโอกาสเพิ่มพูน รายได้นอกเหนือจากการปลูกข้าว มองเห็นความก้าวหน้าในอาชีพต่าง ๆ สนับสนุนงบประมาณ ประกอบอาชีพและสามารถประกอบอาชีพได้อย่างสอดคล้องกับวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น ตรงตาม ความถนัดและอุปนิสัยของสมาชิกแต่ละคน ตลอดจนได้พัฒนาความรู้อย่างต่อเนื่องจากเอกสารและ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้ส่งเคราะห์ออกมาเป็น 4 ประเด็นหลักเกี่ยวกับแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อ พัฒนาอาชีพ สรุปได้ว่า ในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพจะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในการ วางแผนของสมาชิกกลุ่ม การสำรวจปัญหาและความต้องการของชุมชนควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ เลือกเรียนตามความต้องการใหม่ ๆ จัดทำหลักสูตรวิชาชีพ แผนงานการเรียนรู้ โครงการจัดทำเวที ประชาคมหมู่บ้านแลกเปลี่ยนเรียนรู้และตรวจติดตามประเมินผลการจัดการศึกษา

วรรณิภา ทันทเที่ยง (2550) ได้ศึกษาเรื่องแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา แม่ฟ้าหลวง บ้านห้วยวอก จังหวัดเชียงใหม่ ได้ศึกษา สภาพปัญหาและความต้องการการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทย ภูเขา และศึกษาแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพของ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา แม่ ฟ้าหลวง บ้านห้วยวอก จังหวัดเชียงใหม่กลุ่มศึกษาประกอบด้วย นักศึกษาผู้ใหญ่ 21 คน ซึ่งมีอาชีพ หลักคือทำการเกษตร ครุניתศกัหัวหน้าฝ่ายส่งเสริมการจัดการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอจอมทอง และผู้นำชุมชน รวมทั้งสิ้น 24 คน เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ แบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูล โดยการวิเคราะห์เนื้อหาและสรุปเชิงพรรณนาผลการศึกษาพบว่าปัญหาของนักศึกษาผู้ใหญ่เกี่ยวกับการ ประกอบอาชีพ คือ 1) ดินเสื่อมสภาพ 2) ขาดน้ำเพื่อการเกษตร 3) ขาดเงินทุน 4) การขายผลผลิต และ 5) การคมนาคม ตามลำดับ ส่วนความต้องการในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ คือ ต้องการ ให้มีการรวมกลุ่มให้เป็นเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ โดยต้องการให้ภาครัฐและองค์กร เอกชนสนับสนุนงบประมาณ และให้ความช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ นักศึกษาผู้ใหญ่ ต้องการให้มีการอบรมหลักสูตรระยะสั้น 3-5 ชั่วโมงและการฝึกทักษะอาชีพ 30-50 ชั่วโมง ช่วง ระหว่างเดือนธันวาคม ถึง เดือนเมษายนแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ ดำเนินการ ในขั้นตอน คือ 1) สำรวจความต้องการในการเรียน 2) จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเชิงบูรณาการ

3) ดำเนินการฝึกอบรมที่มุ่งเน้นการฝึกปฏิบัติจริง 4) จัดกิจกรรมการเรียนรู้ยึดหลักการเรียนรู้แบบผู้เรียนเป็นสำคัญ 5) มีการวัดและประเมินผลตามสภาพจริงและ 6) ติดตามผลการดำเนินงานเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถนำมาเขียนกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัยศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและพัฒนาอาชีพโดยชุมชนจินยูนนานบ้านสันติชล ตำบลเวียงใต้ อำเภอป่า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้ดังนี้

รูปที่ 2 กรอบแนวคิดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและพัฒนาอาชีพโดยชุมชน
ชาวจินยูนนาน บ้านสันติชล